

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Δ΄ ΤΕΥΧΟΣ 55° ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2011

Το **Ξηροκάμπι**
Περίοδος Α΄ 1966-1977

Η ΦΑΡΙΣ
Περίοδος Β΄ 1979-1981
Περίοδος Γ΄ 1992-2001
Περίοδος Δ΄ 2002-

ΙΔΡΥΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΟ ΣΥΛΛΟΓΟ ΑΠΟΦΟΙΤΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ ΦΑΡΙΔΟΣ ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΑΠΟ ΤΗΝ ΥΠΟ ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΑΣΤΙΚΗ ΜΗ ΚΕΡΔΟΣΚΟΠΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΞΗΡΟΚΑΜΠΙΟΥ ΔΗΜΟΥ ΣΠΑΡΤΗΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΧΩΡΩΝ με το διακριτικό τίτλο «ΕΡΑΣΙΝΟΣ Α.ΜΗ.Κ.Ε.», που εδρεύει στο Ξηροκάμπι και εκπροσωπείται νόμιμα. Συντακτική επιτροπή: Γεώργ. Θ. Καλκάνης, Θεόδ. Σ. Κατσουλάκος, Παναγ. Η. Κομνηνός. Επιμελητής έκδοσης: Θεόδ. Σ. Κατσουλάκος,

Συρακουσών 101, Λαμπρινή, Αθήνα, τηλ. 210 2515864

Ταμίας: Ιωάννης Παν. Κονίδης, Ξηροκάμπι, τηλ.: 27310 35029

Όλα τα τεύχη / φύλλα έχουν αναρτηθεί στον διαδικτυακό τόπο: <http://micro-kosmos.uoa.gr> (→ η Φάρις)

Περιεχόμενα :

<i>Νεκταρίου Ι. Σκάγκου</i> , Ο Αγιαννάκης στη Βίγλα.....	3
<i>Θεοδώρου Σ. Κατσουλάκου</i> , Ο πρώτος χρόνος της Κατοχής στα Καμίνια.....	11
<i>Ηλία Γ. Αποστολάκου</i> , Ο Αγιο-Νικόλας του Παλιοχωριού.....	12
<i>Ευστρατίου Α. Σολωμού</i> , Η ετυμολογία μιας τοπικής λέξης και ήθη της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας	13
<i>Μίμη Σ. Κουμουτσίδη</i> , Προσωπική εργασία.....	14
<i>Δημητρίου Γ. Πρέβα</i> , Οι εκκλησίες και τα ξωκλήσια της Παλαιοπαναγιάς.....	16
<i>Παναγιώτη Κ. Κούρταλη</i> , Παλιά τραγούδια του τόπου μας	17
<i>Παναγιώτη Γ. Στρατάκου</i> , Μια αξιέπαινη εκδήλωση.....	18
<i>Γεωργίας Πολίτη-Αποστολάκου</i> , Το πρώτο κάρο στα Καμίνια	19
<i>Μαρίας Γ. Δούσμανη</i> , Στοπ, καφέ!	21
<i>π. Γεωργίου Λάτση</i> , Ο ιερός ναός του Αγίου Γεωργίου Ξηροκαμπίου στην περιοχή της Αγίας Λαύρας	24
Συνδρομές.....	25
<i>Εκκλησιαστικού συμβουλίου Ξηροκαμπίου</i> , Δωρεές για τη συντήρηση του ιερού ναού του Προφήτη Ηλία Κουμουστάς.....	26
<i>Ιωάννη Γ. Παρηγόρη</i> , Νέα του Παιδαγωγικού Φιλότεχνου Ομίλου Φάριδος	27
<i>Χρίστου Β. Βλαχογιάννη</i> , Ξεναγός	28
<i>Νίκου Π. Σταρόγιαννη</i> , Γ.Θ.Κ., Σύμμικτα	28
<i>Δ.Θ.Κ.</i> , Της αγοράς	28
<i>Ευτυχίας Λαμπριανάκου</i> , Πένθη - Παναγιώτης Σ. Βορβής (1951-2011)	29
<i>Ποταμίτη</i> , Πένθη – Χρίστος Β. Γιαννόπουλος (1959-2011).....	30
<i>Βιβής Ξ. Κωτσιοτοπούλου</i> , Τα νέα μας	31

Εξώφυλλο: Ο Αγιαννάκης στη Βίγλα (Φωτ. Ν.Ι.Σ.)

Νεκταρίου Ι. Σκάγκου
Ο Αγιαννάκης στη Βίγλα

Στα όρια της κτηματικής περιφέρειας της Τάραψας (σημ. Βασιλάκι)¹ με την Ποταμιά και το Δαφνί επάνω στο χθαμαλό λόφο Βίγλα βρίσκεται ο ερειπωμένος ναός του Αγιαννάκη. Η θέση είναι περιόπτη και κομβική, καθώς βρίσκεται σε άμεση οπτική επαφή με την κοιλάδα του Ευρώτα και τον Ταύγετο και ελέγχει το πέρασμα από την πεδιάδα της Λακεδαιμόνος προς το Γύθειο και το Έλος.

Η πρώτη γνωστή μνεία για το ναό γίνεται στο πόνημα που εξέδωσε το 1966 για την ιστορία του χωριού Δαφνίου ο εκπαιδευτικός Σταύρος Μυλωνάκος² και αργότερα, το 1993, στο σύγγραμμα του ιερέως Δημητρίου Χριστάκου για το χωριό Τάραψα³. Το μνημείο έγινε για πρώτη φορά γνωστό στην επιστημονική έρευνα από τη δημοσίευση που πραγματοποίησε το 1982 η αρχαιολόγος Καλλιόπη Διαμαντή σχετικά με την αρχιτεκτονική και τη ζωγραφική του⁴. Το επόμενο έτος η 5η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων προέβη στη συντήρηση των τοιχογραφιών του ναού⁵. Επιπλέον, στη βόρεια εξωτερική πλευρά του μνημείου πραγματοποιήθηκε μικρής έκτασης ανασκαφική διερεύνηση στη διάρκεια της οποίας αποκαλύφθηκε σε βάθος -1.60μ. από το φυσικό έδαφος λακκοειδής τάφος που περιείχε οστά ανακομιδής⁶.

Το μνημείο αρχικώς είχε εντοπιστεί και καταγραφεί τη 15η Οκτωβρίου του έτους 1957 από τον αείμνηστο βυζαντινολόγο Νικόλαο Δρανδάκη⁷ κατά τη διάρκεια της θητείας του (1951–1962) ως επιμελητή των βυζαντινών αρχαιοτήτων στη Λακωνία. Στην έκθεσή του, που δημοσιεύθηκε μετά από τριάντα εννέα χρόνια (το έτος 1996), αναφέρονται τα ακόλουθα: «ναΐσκος, μονοκάμαρος, μισογκρεμισμένος, διαστάσεων 3.65x3.25 μ. Βρίσκεται 400 περίπου μέτρα μετά τον Άγιο Γεώργιο⁸ προς το Γύθειο,

¹ Για τον οικισμό, βλ. ενδεικτικά Γ. Α. Πίκουλας, *Λεξικό των οικισμών της Πελοποννήσου. Παλαιά και νέα τοπωνύμια*, Αθήνα 2002, 96 αρ. 618. Η μετονομασία σε *Βασιλάκιον* έγινε το 1955. Για την ετυμολογία του τοπωνυμίου, βλ. Χ. Π. Συμεωνίδης, *Ετυμολογικό λεξικό των νεοελληνικών οικωνυμίων*, τόμ. Β', Λευκωσία–Θεσσαλονίκη 2010, 1338, όπου θεωρεί ότι το τοπωνύμιο προέρχεται από το αλβανικό *garësi* «πλατανότοπος» κατά το σχήμα *Ράπεζα* (η) και *Ράπι* (το), τοπωνύμια στην Τριφυλία > *Ράψα* > *Τάραψα* κατά τη συνένωση του άρθρου *τα* με το όνομα και αναβίβαση του τόνου.

² Στ. Λ. Μυλωνάκος, *Το Δαφνί της Σπάρτης και τα γύρω χωριά. Ιστοριογραφική-κοινωνιογραφική και λαογραφική μελέτη*, Αθήνα 1966, 116.

³ Δ. Δ. Χριστάκος, *Το χωριό μου το Βασιλάκιον Σπάρτης Λακωνίας*, Αύγουστος 1993, 62.

⁴ Καλλιόπη Διαμαντή, Ο ναός του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου στο Βασιλάκι Λακωνίας, *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 36 (1981), Μελέτες, Αθήνα 1982, 168–187, σχέδια 1–2, πίν. 71–80.

⁵ Αιμιλία Μπακούρου, *Αρχαιολογικό Δελτίον* 38 (1983), Β1, Χρονικά, 104.

⁶ Διαμαντή, Βασιλάκι, ό.π., 172 σημ. 16.

⁷ Ν. Δρανδάκης, *Σχεδιάσμα καταλόγου των τοιχογραφημένων βυζαντινών και μεταβυζαντινών ναών Λακωνίας, Λακωνικά Σπουδαί* 13 (1996), 183, όπου τοποθετεί το μνημείο στην περιφέρεια του Δαφνίου αγνοώντας την επωνυμία του. Επίσης, αγνοεί τη δημοσίευση της αρχαιολόγου Καλλιόπης Διαμαντή για το μνημείο.

⁸ Ο μονόχωρος ναός του Αγίου Γεωργίου βρίσκεται στην κτηματική περιφέρεια του Δαφνίου. Το έτος 1957, οπότε καταγράφηκε από τον Ν. Δρανδάκη (*Σχεδιάσμα*, ό.π., 182), ήταν ημιερειπωμένος με ξύλινη στέγη και στο εσωτερικό του σώζονταν λείψανα τοιχογραφιών του 1300. Σήμερα, ο ναός είναι πλήρως ανακαινισμένος και αφιερωμένος στη Μεταμόρφωση του Σωτήρος. Η αλλαγή της επωνυμίας του κρίθηκε απαραίτητη διότι ο εορτασμός του συνέπιπτε με την ενεπίγραφη πλάκα που έχει τοποθετηθεί στη δυτική εξωτερική πλευρά του ναού, το έτος 2003 ανακαινίστηκε με δαπάνες κατοίκων του

ύστερα από 6 ελιγμούς του αμαξιτού δρόμου. Δεξιά, ανάμεσα σε ελιές αρχίζει σύντομο μονοπάτι που οδηγεί στο ναό. Επιμελέστερα είναι κτισμένη η δυτική του πλευρά. Πλίνθοι σχηματίζουν ζώνες εκατέρωθεν της δυτικής θύρας. Στο πρόσωπο της κτιστής αγίας Τράπεζας εντοιχισμένο αρχαίο γλυπτό, εικονίζουν πλοχμό καρπών και λουλουδιών⁹. Στο τεταρτοσφαίριο της αψίδας η *Δέση* με τον Χριστό ολόσωμο, ένθρονο και εκατέρωθεν του από ένα εξαπέρυγο. Στον ημικύλινδρο μεταξύ *Διακόνων* μετωπικοί *Ιεράρχες*, στην καμάρα η *Ανάληψη*. Οι Απόστολοι του βόρειου ημικυρίου ο ένας πίσω από τον άλλο. Η τεχνική θυμίζει λείψανα τοιχογραφιών στο Κάστρο του Μυστρά. Η τέχνη λαϊκή (13ου αι.). Στο εσωρράχιο ενισχυτικής ζώνης από ένας εκατέρωθεν Άγιος πολύ ψηλός. Οι σύνθετες παραστάσεις λίγες μεγάλων διαστάσεων».

Σε πρωτοβουλία του Ν. Δρανδάκη οφείλεται η κήρυξη του ναού ως ιστορικού διατηρητέου μνημείου με την Υπουργική Απόφαση 15904/24.11.1962 (ΦΕΚ 473/Β'/17.12.1962) «Περί κηρύξεως αρχαιολογικών χώρων», όπου αναφέρεται χαρακτηριστικά: «Εκκλησία Αγίου Ιωάννου Βίγλας εις περιφέρειαν Δαφνίου πλησίον της Τάραψης, δεξιά της προς το Γύθειον οδού».

Η κτηματική περιφέρεια, όμως, στην οποία ανήκει ο ναός δεν είναι του Δαφνίου, όπως αναγράφεται στην Εφημερίδα της Κυβέρνησης, στο άρθρο του Ν. Δρανδάκη¹⁰ και στο πόνημα του Στ. Μυλωνάκου¹¹, αλλά της Τάραψης (σημ. Βασιλάκι), όπως ορθώς αναφέρουν ο Δ. Χριστάκος¹² και η Καλλιόπη Διαμαντή¹³.

Ο ναός ανήκει στον αρχιτεκτονικό τύπο της μονόκωρης καμαροσκέπαστης βασιλικής (διαστ. 3.60x3.20 μ.) με ημικυκλική αψίδα Ιερού, δύο ζεύγη ημικυκλικών τυφλών αψιδωμάτων κατά μήκος των μακρών πλευρών και ενισχυτικό τόξο-σφενδόνιο, που στηρίζεται στις παραστάδες των τυφλών αψιδωμάτων. Η αψίδα του Ιερού διατρύπεται από μικρών διαστάσεων ορθογώνιο παράθυρο με οριζόντιο ανώφλι, το οποίο στηρίζεται σε διαχωριστικό κιονίσκο· η εμφανής διατάραξη της τοιχοποιίας στο σημείο αυτό δείχνει ότι το παράθυρο στη σημερινή του μορφή έχει διαμορφωθεί σε μεταγενέστερη οικοδομική φάση. Στις πλευρές του ναού διακρίνονται ανοικτές οπές ικριωμάτων. Στο μέσον της δυτικής πλευράς ανοίγεται ορθογώνια θύρα εισόδου με οριζόντιο ανώφλι, το οποίο συνίσταται από δύο ορθογωνικούς γκρίζους λιθόπλινθους· στα σημεία επαφής τους διαμορφώνονται δύο οπές για την υποδοχή των στροφέων της θύρας. Η Αγία Τράπεζα είναι κτιστή και ενσωματωμένη στον ημικύλινδρο της αψίδας· αποτελείται από ημίεργους εγχώριους λίθους, ελάχιστα τμήματα πλίνθων, σρολία, κόμα και εύθρυπτο συνδετικό ασβεστοκονίαμα. Πρόκειται για πρόχειρη κατασκευή, αν συγκριθεί με την

Δαφνίου (Κ. Σ. Νικολόπουλου, Α. Π. Αναστασάκου, Γ. Σ. Παναγιωτακάκου) και με τη φροντίδα του ιερέως Π. Βλαχοδημητράκου. Τα εγκαίνια πραγματοποιήθηκαν την 19η Ιουλίου του ίδιου έτους υπό του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Μονεμβασίας και Σπάρτης κ.κ. Ευσταθίου.

⁹ Διαμαντή, Βασιλάκι, ό.π., 170, πίν. 72β, όπου παρατήρησε στο μέτωπο της Αγίας Τράπεζας εντοιχισμένο τμήμα μαρμάρινης σαρκοφάγου των ρωμαϊκών χρόνων με ανάγλυφη φυτική διακόσμηση. Σήμερα, το γλυπτό δεν βρίσκεται στη θέση του.

¹⁰ Δρανδάκης, Σχεδιάγραμμα, ό.π., 183.

¹¹ Μυλωνάκος, *Δαφνί*, ό.π., 116, όπου επισημαίνει ότι ο ναός έχει χαρακτηριστεί ως «βυζαντινή αρχαιότητα». Βλ. και Π. Κ. Παπαδάκος, Ο Αϊ-Γιαννάκης της Ποταμιάς, *Η Φάρις*, περ. Δ', τεύχος 39, Ιούλιος 2005, 9, όπου τοποθετεί το ναό στην περιφέρεια της Ποταμιάς, επειδή τα περισσότερα κτήματα γύρω από τον ναό είναι ιδιοκτησίας Ποταμιτών.

¹² Χριστάκος, *Το χωριό μου*, ό.π., 62, όπου σημειώνει ότι ο ναός βρισκόταν σε λειτουργία μέχρι το 1910.

¹³ Διαμαντή, Βασιλάκι, ό.π., 168.

επιμελημένη τοιχοποιία του κελύφους του ναού, και μάλλον έχει προστεθεί σε μεταγενέστερη οικοδομική φάση, καθώς μάλιστα επικαλύπτει τμήμα του επιχρίσματος της αψίδας. Ο διαχωρισμός του Ιερού από τον κυρίως ναό γινόταν με κτιστό τέμπλο, τμήμα του οποίου σώζεται σε κατάσταση θεμελίωσης στο ύψος των παραστάδων των τυφλών αψιδωμάτων. Οι ορθογώνιες εγκοπές που διαμορφώνονται στη βάση των δύο παραστάδων και εξυπηρετούσαν προφανώς στη συναρμογή του τέμπλου δείχνουν ότι υπήρχε εξαρχής σχεδιασμός για την τοποθέτησή του. Το δάπεδο ήταν λιθόστρωτο και σώζεται τμηματικά.

Η τοιχοποιία συνίσταται από μεγάλων διαστάσεων επεξεργασμένους ασβεστόλιθους και πωρόλιθους, οριζόντιες στρώσεις πλίνθων που παρεμβάλλονται ανάμεσα στους αρμούς των λίθων και ισχυρό συνδετικό ασβεστοκονίαμα. Επίσης, διαπιστώνεται αρχαίο οικοδομικό υλικό σε δεύτερη χρήση¹⁴. Η χρήση μεγάλων διαστάσεων λίθων παραπέμπει σε κατασκευαστική πρακτική των μέσων βυζαντινών χρόνων, όπως αυτή εφαρμόζεται σε ναούς της Μάνης και του Γερακίου, προσδίδοντας αρχαϊκό χαρακτήρα στο μνημείο. Στη δυτική πλευρά, η τοιχοποιία είναι περισσότερο επιμελημένη, καθώς οι πλίνθοι περικλείουν τους λίθους (πλινθοπερίκλειστο σύστημα). Σε ορισμένα σημεία της δυτικής και της νότιας πλευράς οι στρώσεις των πλίνθων είναι διπλές, ενώ ανάμεσα στους κάθετους αρμούς των λίθων τοποθετούνται επάλληλα τμήματα πλίνθων. Στο εσωτερικό του ναού, τα τόξα είναι πλίνθινα και θυμίζουν ανάλογες κατασκευές στο γειτονικό Μυστρά.

Ο τύπος της μονόχωρης καμαροσκέπαστης βασιλικής με τυφλά αψιδώματα εφαρμόζεται σε έναν μεγάλο αριθμό υστεροβυζαντινών ναών (13ου–15ου αι.) στην περιοχή της Λακεδαίμονος¹⁵, στην περιοχή της Μονεμβασίας¹⁶, στο Γεράκι¹⁷, στη Μάνη¹⁸

¹⁴ Για τη χρήση αρχαίου υλικού σε υστεροβυζαντινούς ναούς γειτονικών περιοχών, των Κροκεών και του Δαφνίου, βλ. Καλλιόπη Διαμαντή, Κροκεές Λακωνίας. Η αναζήτηση μιας βυζαντινής θέσεως και οι εκκλησίες του οικισμού, *Λακωνικά Σπουδαί* 12 (1994), 411, 414· Δρανδάκης, *Σχέδιασμα*, ό.π., 183· *ΑΔ* 27 (1972), 305.

¹⁵ Για μονόχωρους ναούς των ύστερων βυζαντινών χρόνων με τυφλά αψιδώματα στον Μυστρά, βλ. Ν. Β. Δρανδάκης, *Ο Αϊ-Γιαννάκης του Μυστρά*, *ΔΧΑΕ* περ. Δ', τ. ΙΔ' (1987-1988), 61-82, εικ. 1 [ανατ. Ν. Β. Δρανδάκης, *Μάνη και Λακωνία, Λακωνία – Μελέται*, έπιμ. Χαρά Κωνσταντινίδη, *Λακωνικά Σπουδαί – Παράρτημα* 17, τόμ. Γ', Αθήναι 2009, 505-526]. του ίδιου, *Σπαράγματα τοιχογραφιών από παρεκκλήσια του Μυστρά*, *ΑΕ* 1995, 7 εικ. 4, 9 εικ. 5, 11 εικ. 7, 17 εικ. 11 [ανατ. Ν. Β. Δρανδάκης, *Μάνη και Λακωνία, Λακωνία – Ανασκαφή και Έρευνα*, έπιμ. Χαρά Κωνσταντινίδη, *Λακωνικά Σπουδαί – Παράρτημα* 17, τόμ. Δ', Αθήναι 2009, 397-453]. Για υστεροβυζαντινούς μονόχωρους ναούς με τυφλά αψιδώματα στην ευρύτερη περιοχή του Μυστρά, βλ. Διαμαντή, Βασιλάκι, ό.π., 169 σημ. 6, όπου αναφέρεται στον ναό του Αγίου Νίκωνος στους Αρκασάδες Ξροκαμπίου, στον ναό του Αγίου Νικολάου και στον ναό του Αγίου Θεοδώρου στις Αμύκλες. Για τους ναούς των Αμυκλών, βλ. Σ. Π. Αντωνάκος, *Αμύκλαι*, Αθήνα 1982· *ΑΔ* 37 (1982), Β1 Χρονικά, 127. Για τον ναό του Αγίου Γεωργίου στο Ξροκάμπι, βλ. *ΑΔ* 46 (1991), Β1 Χρονικά, 124-125· *ΑΔ* 50 (1995), Β1 Χρονικά, 165· Καλλιόπη Π. Διαμαντή, *Το έργο της 5ης Ε.Β.Α. από το έτος 2007 έως το έτος 2010 στο Νομό Λακωνίας*, ΥΠΠΟΤ–5η Ε.Β.Α., Σπάρτη 2010, 10 (κάτοψη). Για τον ναό του Αγίου Αθανασίου στο Παλιοχώρι Ξροκαμπίου, βλ. *ΑΔ* 46 (1991), Β1 Χρονικά, 127.

¹⁶ Ν. Β. Δρανδάκης (σέ συνεργασία με Ν. Γκιολέ, Ε. Δωρῆ, Σ. Καλοπίση, Β. Κέπετζη, Χ. Κωνσταντινίδη, Μ. Κωνσταντακουδάκη και Μ. Παναγιωτίδη), Έρευνα στην Επίδαυρο Λιμηρά, *ΠΑΕ* 1982, 350, 402, 403, 408–409, 416, 417–418, 425, 430 434–435, 440, 453, 459· ο ίδιος (σέ συνεργασία με Σ. Καλοπίση και Μ. Παναγιωτίδη), Έρευνα στην Επίδαυρο Λιμηρά, *ΠΑΕ* 1983, 214, 240, 244, 251, 254 [ανατ. Ν. Β. Δρανδάκης, *Μάνη και Λακωνία, Λακωνία – Ανασκαφή και*

και στα Κύθηρα¹⁹. Το ενισχυτικό τόξο-σφενδόνιο είναι στοιχείο που απαντά στη ναοδομία της Μάνης από τον 10ο αιώνα, ενώ γνωρίζει ευρεία διάδοση κατά τους ύστερους βυζαντινούς χρόνους σε ολόκληρη τη Λακωνία· συνήθως εδράζεται απευθείας στους πλευρικούς τοίχους στο ύψος της γένεσης της καμάρας²⁰ ή σε κτιστές παραστάδες²¹, ενώ σπανιότερα συνδυάζεται με την ύπαρξη τυφλών αψιδωμάτων²², όπως

Έρευνα, επιμ. Χαρά Κωνσταντινίδη, Λακωνικά Σπουδαί – Παράρτημα 17, τόμ. Δ', Αθήναι 2009, 135–346]. Βλ. επίσης Υ. Nagatsuka, *Les églises byzantines en Laconie et dans ses environs. Recherches sur leur architectures et leur fresques*, vol. I, Paris 1994, 1–2· vol. II, 1–12, pl. 60.

¹⁷ Ν. Κ. Μουτσόπουλος – Γ. Δημητροκάλλης, *Γεράκι. Οι εκκλησίες του οικισμού*, Θεσσαλονίκη 1981, 3–73· Γ. Δημητροκάλλης, *Γεράκι, Οι τοιχογραφίες των ναών του Κάστρου*, Αθήναι 2001, 12–18, 100–138, 140–152, 182. Βλ. επίσης Αιμ. Μπακούρου, *ΑΔ 30* (1975), Β1 Χρονικά, 125· της ίδιας, *Ο ναός του Αγίου Νικολάου κοντά στο Γεράκι*, *ΑΔ 32* (1977), Μελέται, 91–115, πίν. 29–46, κυρίως σχ. 1.

¹⁸ Nagatsuka, *Les églises*, ό.π., 3.

¹⁹ Μ. Χατζηδάκης – Ιωάννα Μπίθα, *Ευρετήριο Βυζαντινών τοιχογραφιών Ελλάδος. Κύθηρα*, Ακαδημία Αθηνών – Κέντρο Έρευνας της Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Τέχνης, Αθήνα 1997, 97, 131–133, 155–157, 185–187, 189–191, 203–209, 211–213, 217–219, 221–223, 229–232, 239–245· G. E. Ince – Th. G. Koukoulis – A. N. Ballantyne – D. Smyth, *Paliochora: Survey of a Byzantine city on the island of Kythera. Second Report*, *BSA 84* (1989), 410.

²⁰ Ν. Β. Δρανδάκης, *Βυζαντινές τοιχογραφίες της Μέσα Μάνης*, Αθήνα 1995, 367 εικ. 3 (Άγιος Παντελεήμων Άνω Μπουλαριών, 991/992), 214 εικ. 2 (Άγιος Προκόπιος, β' οικοδομική φάση 11ου αι.), 72 εικ. 3 (Άγιοι Θεόδωροι Καφιόνας)· Nagatsuka, *Les églises*, ό.π., 177.3 (Άγιος Δημήτριος στην Κέρια), 79.2 και 79.3 (Άγιος Γεώργιος και Άγιος Νικόλαος στην Κοίτα, αντίστοιχα), 82.3 (Άγιος Γεώργιος στην Καρύνα), 84.2 (Άγιοι Θεόδωροι στην Καφιόνα), 87.3 (Άγιος Νικόλαος στον Πύργο Διρού). Στην περιοχή της Μονεμβασίας όμοιοι τύπου σφενδόνιο ως προς τον τρόπο έδρασης απαντά στον υστεροβυζαντινό ναό του Αγίου Παντελεήμονος στα Βελανίδια. Nagatsuka, *Les églises*, ό.π., pl. 59.2. Για το στοιχείο του σφενδονίου στους ναούς της Κρήτης, βλ. Όλγα Γκράτζιου, *Η Κρήτη στην ύστερη μεσαιωνική εποχή. Η μαρτυρία της εκκλησιαστικής αρχιτεκτονικής*, Ηράκλειο 2010, 98–101.

²¹ Μάνη: Δρανδάκης, *Βυζαντινές τοιχογραφίες*, ό.π., 260 εικ. 1 (Άγιος Πέτρος Γαρδενίτσας), 343 εικ. 3 (Άγιος Νικήτας Κηπούλας), 357 εικ. 3 (Άγιος Γεώργιος Κέριας)· του ίδιου, *Έρευνα εις την Μάνην*, *ΠΑΕ 1974*, 124 εικ. 4 (Άγιος Φίλιππος στην Άνω Πούλα)· του ίδιου, *Έρευνα στη Μάνη*, *ΠΑΕ 1978*, 136 (Άγιος Φίλιππος στα Κορογωνιάνικα)· Nagatsuka, *Les églises*, ό.π., 73.2 (ναός Αγίου Πνεύματος στα Κοκκινόγεια), 75.2 (Άγιος Παντελεήμων στους Άνω Μπουλαριούς), 75.3 (Άγιος Γεώργιος στους Κάτω Μπουλαριούς), 76 (ναοί Α και Β στον Κούννο), 77.2 (Άγιος Γεώργιος στην Κέρια), 77.4 (ναός Αγίου Πνεύματος στην Κέρια), 78.1 (Άγιοι Θεόδωροι στην Κηπούλα), 82.2 (Άγιος Πέτρος στη Γαρδενίτσα), 83.5 (Άγιος Γεώργιος στο Μπρίκι), 88.3 (Άγια Παρασκευή στον Πύργο Διρού, όπου το σφενδόνιο εδράζεται σε δύο κίονες)· Μαρία Αγρέβη, Άγιος Νικόλαος στο Έξω Νύφι της Κάτω Μάνης. Εικονογραφικές παρατηρήσεις σε ένα άγνωστο σύνολο τοιχογραφιών του 1284/85, *Επιστημονικό Συμπόσιο στη μνήμη Ν. Β. Δρανδάκη για τη βυζαντινή Μάνη (Καραβοστάσι Οιτύλου, 21-22 Ιουνίου 2008, Πρακτικά*, επιμ. Ευαγγελία Π. Ελευθερίου - Αγγελική Μέξια, Σπάρτη 2008-09, πίν. 31.1. Στην περιοχή Μυστρά: Ν. Β. Δρανδάκης, *Ανασκαφή παρεκκλησίων του Μυστρά*, *ΠΑΕ 1952*, 509 εικ. 13 (Ταξιάρχες)· του ίδιου, *Σπαράγματα*, ό.π., 26 εικ. 12 (παρεκκλήσιο Δ. πύλης της Μαρμάρας)· Olympia Chassoura, *Les peintures murales byzantines des églises de Longanikos – Laconie-*, Athènes 2002, pl. 3-4, 5-6 (Άγιοι Απόστολοι και Κοίμηση στον Λογκανίκο). Στην περιοχή Μονεμβασίας: Δρανδάκης κ.ά., *ΠΑΕ 1982*, 386-394 (Άγια Άννα και Παναγία στα Ταίρια)· *ΠΑΕ 1983*, ό.π., 254 (Παναγία στο Πλατόρι). Βλ. και Nagatsuka, *Les églises*, ό.π., pl. 61.2· A. G. Kalligas, Haris A. Kalligas, R. S. Stroud, *A church with a roman inscription in Tairia, Monemvasia*, *BSA 97* (2002), 473 fig. 5, 477. Επίσης, ο ναός της Αγίας Κυριακής στη Μονεμβασία (αδημοσίευτος). Κύθηρα: Χατζηδάκης – Μπίθα, *Κύθηρα*, ό.π., 76 εικ. 5 (Άγιος Ανδρέας στα Περγλεγιάνικα), 110 εικ. 5 (Άγια Βαρβάρα στα Κυπριωτιάνικα), 114 εικ. 4 (Άγιος Βλάσιος και Παναγία στα Φριλιγιάνικα), 131 εικ. 2

συμβαίνει στον Αγιαννάκη της Βίγλας. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, το στοιχείο του ενισχυτικού τόξου διασπά τη ζωγραφική επιφάνεια και περιορίζει την ομαλή ανάπτυξη του εικονογραφικού προγράμματος²³.

Στο εσωτερικό του ναού σώζονται λείψανα τοιχογραφικού διακόσμου που συνιστούν αξιόλογο δείγμα επαρχιακής τέχνης του 13ου αιώνα. Στο τεταρτοσφαίριο της αψίδας του Ιερού εικονίζεται η Δέσση με τον ένθρονο μετωπικό Χριστό στο μέσον να ευλογεί και να κρατά ανοικτό βιβλίο και εκατέρωθεν ο Ιωάννης ο Πρόδρομος και η Παναγία ολόσωμοι σε δέσση· στο κάτω μέρος της παράστασης πολυόμοια Σεραφείμ. Στον ημικύλινδρο της αψίδας στέκουν πέντε ολόσωμοι, μετωπικοί ιεράρχες, οι άγιοι Βλάσιος, Βασίλειος, Νικόλαος, Ιωάννης ο Χρυσόστομος και ένας αδιάγνωστος, καθώς και διάκονος, ο οποίος φορά το χαρακτηριστικό στιχάριο και οράριο και κρατά λιβανοθήκη. Στην καμάρα του Ιερού τοποθετείται η Ανάληψη· ο Χριστός μέσα σε ελλειψοειδή δόξα, κρατά ανοικτό βιβλίο και ευλογεί με το δεξί περιστοιχιζόμενος από τέσσερις αγγέλους που κρατούν την δόξα. Στα δύο ημικώρια της καμάρας τοποθετούνται οι δύο ομάδες των Αποστόλων που συνοδεύονται από έναν αρχάγγελο αντίστοιχα. Οι Απόστολοι ταυτίζονται με επιγραφές. Στο εσωρράχιο του ενισχυτικού τόξου που στηρίζει την καμάρα εικονίζεται αδιάγνωστος μετωπικός άγιος σε δέσση. Στο ύψος της γένεσης του τόξου εικονίζονται από ένας λατινικού τύπου φυλλοφόρος σταυρός με γραπτά συμπλήματα και τα αρχικά γράμματα γνωστών εκκλησιαστικών ρητών²⁴.

Η παράσταση της Δέσσης εικονίζεται συχνά στο τεταρτοσφαίριο της αψίδας από τα μέσα του 11ου αιώνα και εφεξής κατ' επίδραση της Θείας Λειτουργίας· έχει εσχατολογικό χαρακτήρα καθώς αναφέρεται στη μεσιτεία της Παναγίας και του Προδρόμου για τη μεταθανάτια σωτηρία²⁵. Η τοποθέτηση, επίσης, του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου στο τεταρτοσφαίριο της αψίδας με την ιδιότητα του επωνύμου αγίου είναι αποτέλεσμα του συμφυρμού του θέματος της Δέσσης και της θέσης του επωνύμου αγίου

(Άγιος Γεώργιος Καλούτζη), 194 εικ. 6 (Άγιος Ιωάννης στον Ποταμό), 268 εικ. 7 (Παναγία Κυρά στο Αεροδρόμιο), 288 εικ. 5 (Άγιος Πολύκαρπος στις Φοινικιές).

²² Το πρώιμοτερο παράδειγμα συνδυασμού τυφλών αψιδωμάτων και σφενδονίων παρέχει ο ναός της Παναγίας Φανερωμένης στα Φραγκουλιάνικα της Μάνης (1079): Χαρά Κωνσταντινίδη, Ο ναός της Φανερωμένης στα Φραγκουλιάνικα της Μέσα Μάνης, Αθήναι 1998, *Λακωνικά Σπουδαί*, Περιοδικόν Σύγγραμμα της Εταιρείας Λακωνικών Σπουδών, Παράρτημα 2, Αθήναι 1998, 13-14, 80, 103-105 σσ. 1-3· Nagatsuka, *Les églises*, ό.π., pl. 86.1 (κάτοψη). Μάνη: Δρανδάκης, *Βυζαντινές τοιχογραφίες*, ό.π., 141 εικ. 2α-β (Άγιος Νικόλαος Πολεμίτα)· του ιδίου, *ΠΑΕ* 1974, ό.π., 126 εικ. 5 (Άγιος Θεόδωρος Άνω Πούλας). Στην περιοχή Μυστρά: Δρανδάκης, *Σπαράγματα*, ό.π., 7 εικ. 4 (παρεκκλήσιο πίσω Αγίου Νικολάου), 9 εικ. 5-6 (Αγία Άννα), 11 εικ. 7 (Αγία Κυριακή), 17 εικ. 11 (Άγιος Χριστόφορος), 27 εικ. 13 (παρεκκλήσιο παρά τον Άγιο Δημήτριο)· Chasoura, *Longanikos*, ό.π., 27, pl. 2 (Άγιος Γεώργιος στον Λογκανίκο, όπου τα δύο ανατολικά σφενδόνια στηρίζονται σε παραστάδες, ενώ το δυτικό στο ύψος της γένεσης του θόλου απευθείας στους πλευρικούς τοίχους)· ΑΔ 35 (1980), Β1 Χρονικά, 164-165 και ΑΔ 37 (1982), Β1 Χρονικά, 123-124 (Άγιοι Θεόδωροι στη Μυρτιά). Κύθηρα: Χατζηδόκης – Μπίθα, *Κύθηρα*, ό.π., 155 (Άγιος Δημήτριος στο Μέσα Βούργο, όπου το σφενδόνιο εδράζεται στο ύψος του κλειδιού του τόξου του τυφλού αψιδώματος).

²³ Nagatsuka, *Les églises*, ό.π., 1-2.

²⁴ Διαμαντή, Βασιλάκι, ό.π., 177 σημ. 66.

²⁵ Α. Μαντάς, *Το εικονογραφικό πρόγραμμα του ιερού βήματος των μεσοβυζαντινών ναών της Ελλάδος (843-1204)*, Αθήνα 2001, 96-112.

στην αψίδα των ναών, που απαντά ήδη από τον 11ο αιώνα σε ναούς της Μάνης²⁶. Επιπλέον, η απεικόνιση των ιεραρχών στον ημικύλινδρο της αψίδας σε μετωπική στάση και όχι σε στάση τριών τετάρτων, όπως επικρατεί από το 12ο αιώνα και εφεξής, είναι αρχαισμός που ανάγεται στην παλαιοχριστιανική παράδοση²⁷.

Όσον αφορά στην τεχνοτροπία των τοιχογραφιών, η Καλλιόπη Διαμαντή διακρίνει δύο τάσεις. Η πρώτη, πιο συντηρητική με γραμμικό χαρακτήρα, αντιπροσωπεύεται στις μορφές της Δέησης και των μετωπικών ιεραρχών, ενώ η δεύτερη απηχεί περισσότερο προοδευτικές τάσεις, καθώς κυριαρχεί η πλαστικότητα των μορφών και της πυχολογίας στις μορφές της Ανάλψης και η διάθεση απόδοσης ψυχογραφικών πορτραίτων. Επίσης, διαπιστώνει τεχνοτροπική συγγένεια της πρώτης ομάδας με τις τοιχογραφίες του ναού της Αγίας Τριάδας στο Κρανίδι (1244) και του Αγίου Ιωάννου Προδρόμου στην Καστάνια της Μεσσηνιακής Μάνης, επισημαίνοντας ότι «ο ζωγράφος του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου στο Βασιλάκι είναι πολύ κοντά στο πνεύμα του ζωγράφου της Καστάνιας». Στη συνέχεια, αποδεχόμενη την πρώιμη χρονολόγηση (αρχές 13ου αι.) που προτείνει η Φ. Δροσογιάννη²⁸ για τις τοιχογραφίες της Καστάνιας, καταλήγει να τοποθετήσει τον τοιχογραφικό διάκοσμο του Αγιαννάκη στη Βίγλα στο πρώτο μισό του 13ου αιώνα²⁹.

Ο Ν. Δρανδάκης, όμως, έχει διαφορετική άποψη για τη χρονολόγηση των τοιχογραφιών καθώς θεωρεί ότι η «τεχνική θυμίζει λείψανα τοιχογραφιών στο Κάστρο του Μυστρά», που χρονολογούνται στα μέσα του 13ου αιώνα³⁰.

Η Σοφία Καλοπίση-Βέρτη³¹ προτείνει μια νέα χρονολόγηση για τις τοιχογραφίες του ναού του Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου στη Μεγάλη Καστάνια της Μάνης, τοποθετώντας τες ανάμεσα σε αυτές της Αγίας Τριάδας Κρανιδίου (1244) και των Αγίων Αναργύρων Κηπούλας της Μάνης (1265). Μετά την προσέγγιση αυτή και με δεδομένο ότι ο τοιχογραφικός διάκοσμος του Αγιαννάκη στη Βίγλα έχει στενή συγγένεια με αυτόν του Αγίου Ιωάννη της Καστάνιας, οι τοιχογραφίες του Αγιαννάκη ανάγονται πιθανόν στο

---

²⁶ Σοφία Καλοπίση-Βέρτη, Επιπτώσεις της Δ' Σταυροφορίας στη μνημειακή ζωγραφική της Πελοποννήσου και της ανατολικής Στερεάς Ελλάδας έως τα τέλη του 13ου αιώνα, *Η Βυζαντινή τέχνη μετά την Τέταρτη Σταυροφορία. Η Τέταρτη Σταυροφορία και οι επιπτώσεις της, Διεθνές Συνέδριο, Ακαδημία Αθηνών 9-12 Μαρτίου 2004, υπό την διεύθυνση του ακαδημαϊκού Π. Λ. Βοκοτοπούλου*, Αθήνα 2007, 69.

²⁷ Καλοπίση-Βέρτη, *Επιπτώσεις*, ό.π., 69.

²⁸ Φ. Α. Δροσογιάννη, *Σχόλια στις τοιχογραφίες της εκκλησίας του αγίου Ιωάννου του Προδρόμου στη Μεγάλη Καστάνια Μάνης*, Αθήνα 1982, 215, 223-224, 230.

²⁹ Διαμαντή, Βασιλάκι, ό.π., 184-186.

³⁰ Δρανδάκης, *Σχεδιάσμα*, ό.π., 183. Βλ. επίσης, του ίδιου, *Τοιχογραφίαι ναίσκων του Μυστρά, Πεπραγμένα του Θ' Διεθνούς Συνεδρίου Βυζαντινολογικού Συνεδρίου (Θεσσαλονίκη, 12-19 Απριλίου 1953)*, *Ελληνικά, Παράρτημα 7, 1955*, τόμ. Α', 156-166, πίν. 16 [ανατ. Ν. Β. Δρανδάκης, *Μάνη και Λακωνία, Λακωνία – Μελέται*, επιμ. Χαρά Κωνσταντινίδη, Λακωνικά Σπουδαί – Παράρτημα 17, τόμ. Γ', Αθήναι 2009, 3-13]. του ίδιου, *Σπαράγματα τοιχογραφιών του Μυστρά, Δέκατο Συμπόσιο Βυζαντινής και μεταβυζαντινής αρχαιολογίας και της τέχνης. Πρόγραμμα και περιλήψεις ανακοινώσεων*, Αθήνα, Μάιος 1990, Αθήνα 1990, 23 [ανατ. Ν. Β. Δρανδάκης, *Μάνη και Λακωνία, Λακωνία – Άνασκαφή και Έρευνα*, επιμ. Χαρά Κωνσταντινίδη, Λακωνικά Σπουδαί – Παράρτημα 17, τόμ. Δ', Αθήναι 2009, 367], όπου αναφέρει ότι τα σπαράγματα τοιχογραφιών από το παρεκκλήσι του Κάστρου χρονολογούνται στα μέσα του 13ου αιώνα.

³¹ S. Kalopissi-Verti, *Dedicatory Inscriptions and Donor Portraits in Thirteenth-Century Churches of Greece*, Wien 1992, 65-66.

τρίτο τέταρτο του 13ου αιώνα. Ο φυσιογνομικός τύπος, άλλωστε, του Προδρόμου με τα εκστατικά μάτια, τη μακριά κόμη, τα φρύδια και τη σχηματική γενειάδα εμφανίζει μεγάλη ομοιότητα με τον Πρόδρομο στον ναό του Αγίου Ζαχαρία της Λάγιας της Μάνης (τελευταίο τέταρτο 13ου αιώνα)³² καθώς και στο ασκηταριό της μονής Αβγού Αργολίδας (δύο τελευταίες δεκαετίες 13ου αι.)³³.

Οι τοιχογραφίες του ναού του Αγίου Ιωάννη αντανακλούν την ευημερία της τοπικής κοινωνίας, η οποία φρόντισε να αναζωογονήσει μέσω της τέχνης το ορθόδοξο δόγμα³⁴, σε μια περίοδο ταραγμένη που σηματοδεύθηκε από την αποχώρηση των Φράγκων³⁵ και την επάνοδο των Βυζαντινών³⁶. Δεν αποκλείεται η τοιχογράφηση του Αγιαννάκη να απηχεί την πολιτική της κρατικής ανασυγκρότησης της περιοχής μετά την παράδοση του Μυστρά στους Βυζαντινούς και την προέλαση των βυζαντινών στρατευμάτων στη Λακεδαιμονία με σκοπό την ανάκτηση των λατινικών κτίσεων της Πελοποννήσου³⁷.

Η αφιέρωση του ναού στον Ιωάννη τον Πρόδρομο, όπως επιβεβαιώνεται και από την παράσταση του αγίου στο τεταρτοσφαίριο της αψίδας του Ιερού, δείχνει τη διάδοση της λατρείας του τον 13ο αιώνα στην περιοχή της Τάραψας και γενικότερα στη Λακεδαίμονα³⁸. Στον οικισμό της Τάραψας, που είναι γνωστός στις ιστορικές πηγές από

---

³² Ν. Β. Δρανδάκης κ.ά., Έρευνα στη Μάνη, ΠΑΕ 1978, 143, πίν. 117α.

³³ Ι. Δ. Βαραλής, Οι τοιχογραφίες του ασκηταριού της μονής Αβγού Αργολίδας, *Μνήμη Τασούλας Οικονόμου (1998-2008)*, επιμ. Ι. Δ. Βαραλής – Γ. Α. Πίκουλας, Βόλος 2009, 143-144, εικ. 3.

³⁴ Καλοπίση-Βέρτη, Επιπτώσεις, ό.π., 80-81, όπου αναφέρει ότι η ίδρυση ναών κατά το δεύτερο μισό του 13ου αι. στις λατινοκρατούμενες επαρχίες «φανερώνει, εκτός από θρησκευτική ανοχή από την πλευρά των κατακτητών, σχετική οικονομική ευρωστία του αγροτικού πληθυσμού, η οποία μπορεί να συσχετισθεί με το νέο εμπορικό σύστημα, όπως οργανώθηκε από τους Δυτικούς εποίκους». Επίσης, σημειώνει ότι η ίδρυση ναών την περίοδο αυτή, ενισχυόμενη από τη διεύρυνση της κλίμακας των χορηγιών προς χαμηλότερες κοινωνικές τάξεις, ερμηνεύεται ως μια τάση αντίδρασης και αυτοσυνειδησίας του ντόπιου πληθυσμού, που ερχόταν σε επαφή ή αντιπαράθεση με τα ξένα στοιχεία.

³⁵ Ο Γοδεφρίδος Β΄ Βιλλεαρδουίνος, Φράγκος ηγεμόνας της Αχαΐας, μετά την παράδοση του Νικηλίου, προέλασε, μεταξύ των ετών 1206 και 1209, στη Λακωνία κάνοντας επιδρομές στην περιοχή της Μονεμβασίας, στα Βάτικα και στην Τσακωνιά. Η Λακεδαιμονία κυριεύθηκε από τους Φράγκους πιθανώς μετά την πώση του Άργους το 1212. Μ. Σ. Κορδώσης, *Η κατάκτηση της Νότιας Ελλάδας από τους Φράγκους. Ιστορικά και τοπογραφικά προβλήματα*, Θεσσαλονίκη 1986, 109-111.

³⁶ Μετά τη νίκη των βυζαντινών στρατευμάτων του Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγου το 1259 έναντι των Φράγκων στη μάχη της Πελαγονίας, ο Φράγκος ηγεμόνας της Αχαΐας Γουλιέλμος Βιλλεαρδουίνος κατάφερε να εξαγοράσει την ελευθερία του με την παράδοση τεσσάρων κάστρων της Λακωνίας (Μυστρά, Μονεμβασία, Μάνη και Γεράκι). Στα τέλη του 1262 και στις αρχές του 1263 γενουατικά πλοία μετέφεραν βυζαντινά στρατεύματα στη Μονεμβασία απ' όπου άρχισε η εξόρμηση προς τις λατινοκρατούμενες περιοχές. Κορδώσης, *Κατάκτηση*, ό.π., 173-177, κυρίως 176.

³⁷ Στη Μάνη, η ίδρυση και η διακόσμηση με τοιχογραφίες πλήθους ναών κατά το δεύτερο μισό του 13ου αι. έχει ερμηνευθεί ως έκφραση ευγνωμοσύνης των ορθόδοξων κατοίκων για την απαλλαγή τους από την κυριαρχία των Φράγκων: Ν. Β. Δρανδάκης, *Παρατηρήσεις στις τοιχογραφίες του 13ου αιώνα που σώζονται στη Μάνη*, The 17th International Byzantine Congress. Major Papers, Washington – New York 1986, 684-685.

³⁸ Στη Λακωνία, αρκετοί ναοί, συνήθως μοναστηριακοί ή ασκηταριά, είναι αφιερωμένοι στον Αγιαννάκη· οι περισσότεροι εορτάζουν το Γενέθλιο του Προδρόμου. Βλ. ενδεικτικά Ν. Β. Δρανδάκης, Ο σπηλαιώδης ναός του Αϊ-Γιαννάκη στη Ζούπενα, *ΔΧΑΕ* περ. Δ΄, τόμ. ΙΓ΄ (1985-1986), 79-92· ο ίδιος, Ο Αϊ-Γιαννάκης του Μυστρά, ό.π., 61-82· ο ίδιος, Ο σπηλαιώδης ναός του

τις αρχές του 16ου αιώνα, η λατρεία του Ιωάννη του Προδρόμου κατέχει ιδιαίτερη θέση κατά τον όψιμο μεσαίωνα μέχρι και τους νεότερους χρόνους, καθώς ο καθεδρικός ναός του οικισμού είναι αφιερωμένος στον Πρόδρομο³⁹. Το κτήριο είναι πλήρως ανακαινισμένο αλλά μπορεί να χρονολογηθεί τουλάχιστον στο 17ο αιώνα, καθώς απαντά σε γραπτό σημείωμα του επισκόπου Καρυουπόλεως του έτους 1700, ο οποίος είχε στη δικαιοδοσία του την περιοχή: *Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος κείμενος εἰς τὸ χωρίῳ Τάραψας καὶ δὲν ἔχη τίπωτας πάρειξ ἐνα χωραφὴ σινγκίων γῆς ἔξι καὶ ἐλαῖς ἔξι κληματερά δέκα πέντε*⁴⁰.

Ο επίσημος εορτασμός του Αγιαννάκη στη Βίγλα την Τρίτη της Διακαινησίμου έως τις αρχές του 20ού αιώνα, οπότε ήταν σε λειτουργία ο ναός⁴¹, συνιστά παλαιά θρησκευτική παράδοση, γνωστή και σε άλλα μέρη, όπως η γειτονική Μονεμβασία, η οποία διαφυλάττει στα σπλάχνα της τη συλλογική μνήμη για την άλωση της Πόλης, συμβόλου της πολιτικής ελευθερίας των Ελλήνων, ενώ παράλληλα εκφράζει τη λαϊκή πίστη για την ανάκτηση της Κωνσταντινούπολης και την εθνική αποκατάσταση. Η παράδοση αυτή αναζωογονήθηκε στα μέσα του 19ου αιώνα στο πλαίσιο του μεγαλοϊδεατισμού, του οποίου απότοκο αποτελεί η αφιέρωση του ναού της Παναγίας Οδηγήτριας της Μονεμβασίας και του ναού του Ζωοδότη Χριστού του Μυστρά στη Σοφία του Θεού (αφηρημένη έννοια) κατά απομίμηση της επωνυμίας του ναού της Αγίας Σοφίας στην Κωνσταντινούπολη. Στη συνείδηση του ελληνικού λαού η Τρίτη της Διακαινησίμου και γενικότερα οι ημέρες του Πάσχα είναι στενά συνδεδεμένες με το χαρμόσυνο θρησκευτικό μήνυμα της Αναστάσεως και κατά προέκταση με την ιδέα της ελευθερίας και του αλυτρωτισμού⁴². Επιπλέον, η ημέρα αυτή είναι συμβολική καθώς σηματοδοτεί το γεγονός της άλωσης της Κωνσταντινούπολης την Τρίτη της 29ης Μαΐου 1453⁴³, ενώ παράλληλα σχετίζεται με τον θρύλο για την ημιτελή τέλεση της Θείας Λειτουργίας μέσα στον ναό της Αγίας Σοφίας και την εθνική προσδοκία για τη συνέχισή της μετά την ανακατάληψη της Βασιλεύουσας⁴⁴.

Προδρόμου κοντά στη Χρύσαφα, ΔΧΑΕ περ. Δ', τόμ. ΙΕ' (1989-1990), 179-196. ο ίδιος, Ο σπηλαιώδης ναός του Αϊ-Γιαννάκη στη Ζαραφώνα, *Ευφρόσυνοι. Αφιέρωμα στον Μανόλη Χατζηδάκη*, τόμ. 1, Αθήνα 1991, 136-140. ο ίδιος, Ο σπηλαιώδης ναός του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου στα Τζίτζινα, *Πρακτικά του Δ' Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών, Κόρινθος, 9-16 Σεπτεμβρίου 1990*, Πελοποννησιακά, Παράρτημα 19, τόμ. Β', Αθήνα 1992-1993, 17-36. Μυλωνάκος, *Δαφνί*, ό.π., 115 (Αγιάννης στο Λυκοβουνό).

³⁹ Χριστάκος, *Το χωριό μου*, ό.π., 52-54.

⁴⁰ A. S. V., Archivio Grimani dai Servi, busta 54/fasc.157, Filza di lettere dei Mitropolitani ed altri Prelati nel Regno di Morea relativi ai beni ecclesiastici (in lingua greca), φφ. 546r.

⁴¹ Παπαδάκος, Ο Αϊ-Γιαννάκης, ό.π., 9.

⁴² Βλ. ενδεικτικά Κ. Ρωμαίος, *Παραδόσεις του ελληνικού λαού*, Αθήνα 1978, 124-128, κυρίως 126.

⁴³ Philip Sherrard, Η καταστροφή μιας εικόνας, *Συλλογικός τόμος «Η Άλωση της Πόλης»*, επιστ. επιμ. Ευ. Χρυσός, [Αθήνα] 1994, 19-60, 55-58, όπου γίνεται λόγος για την εσατολογική διάσταση που είχε η άλωση της Πόλης για τους χριστιανούς υπερασπιστές της και τους αλλοθρήσκους κατακτητές της.

⁴⁴ Μ. Γ. Βαρβούνης, Το γεγονός της αλώσεως της Κωνσταντινούπολης στο χώρο της ελληνικής λαογραφίας, *Συλλογικός τόμος «Η Άλωση της Πόλης»*, επιστ. επιμ. Ευ. Χρυσός, [Αθήνα] 1994, 280-283. Για το ιστορικό γεγονός της Θείας Λειτουργίας που έγινε το απόγευμα της Δευτέρας της 28ης Μαΐου 1453 στην Αγία Σοφία, βλ. Γεώργιος Φραντζής, *Χρονικόν*, έκδ. I. Bekker, Bonn 1839, 279.

Θεοδώρου Σ. Κατσουλάκου

Ο πρώτος χρόνος της Κατοχής στα Καμίνια

Το καλοκαίρι του 1941 η ζωή των κατοίκων στα Καμίνια άλλαξε απότομα. Όπως όλοι οι Έλληνες, έτσι και οι Καμινιώτες κοιτάζαν το σπίτι τους, προσπαθούσαν να περισώσουν τα υπάρχοντά τους, μέτραγαν τα λόγια τους. Η εμπιστοσύνη στο συνάνθρωπο, κύριο γνώρισμα της ζωής των κατοίκων των χωριών, έπαψε να υπάρχει. Περιορίστηκε σε μικρό κύκλο γνωστών και συγγενών που συνεχώς όμως στένευε. Κυκλοφορούσαν φήμες, πολλές φορές ανυπόστατες, ότι ο ένας κλήθηκε για ανάκριση, ο άλλος συνελήφθη γιατί απέκρυψε από τις Αρχές τη σοδειά του κ.ά. Όσοι, πάντως, είχαν πολεμήσει στην Αλβανία κοιτούσαν με υποτιμητικό βλέμμα τους Ιταλούς.

Ο Ηλίας Γαλννέας στρατιώτης στον πόλεμο του 1940-1941

Σαν να μην έφτανε η δουλεία με όλα τα επακόλουθά της, γύρω από τα Καμίνια εμφανίστηκε μια ομάδα Εγγλέζων, απ' αυτούς που είχαν δώσει στο πλευρό των Ελλήνων την τελευταία μάχη κατά των εισβολέων Γερμανών. Δέκα Εγγλέζοι, αδυνατώντας να φτάσουν στο Γύθειο, απ' όπου ήλπιζαν ότι κάποιο συμμαχικό καράβι θα τους παραλάμβανε για την Κρήτη και αργότερα για τη Μέση Ανατολή, βρέθηκαν να κρύβονται στου Σολωμού το λόγγο, πάνω από του Πετροπουλάκη και κάτω από τη λάκκα του Ηλία του Λιαράκου.

Η παρουσία των Εγγλέζων στην περιοχή έγινε γνωστή σε μερικούς, οι οποίοι αποφάσισαν να τους βοηθήσουν με τρόφιμα. Η προσπάθεια για τη σωτηρία τους θεωρήθηκε πράξη εθνική. Η τροφοδοσία γινόταν με όλους τους κανόνες της μυστικότητας, γιατί οι Ιταλοί

παρακολουθούσαν τις κινήσεις των κατοίκων με άγρυπνο μάτι. Ρόλο τροφοδότη ανέλαβαν ο Ηλίας Κ. Γαλννέας και ο Κούλης Σταμέλος του Γεωργίου. Αυτοί συγκέντρωναν τα απαραίτητα και δύο νέοι, ο Κώστας Λιαράκος του Πέτρου και ο Αποστόλης Παναγάκος του Δημητρίου (πέθανε το 1945), τα μετέφεραν με κάθε προφύλαξη. Οι Εγγλέζοι μάλιστα, θέλοντας να εκφράσουν την ευγνωμοσύνη τους για την τόλμη των νεαρών, χάρισαν στο Λιαράκο ένα περιστρόφο. Ο Λιαράκος, παιδί τότε, το επεδείκνυε τότε σε κάποιους γνωστούς του.

Το γεγονός έγινε γνωστό στις Αρχές Κατοχής, οι οποίες συνέλαβαν το Λιαράκο. Μόλις έγινε γνωστή η σύλληψή του, ο Γαληνέας ειδοποίησε το Σταμέλο να κρυφτεί. Οι Ιταλοί συνέλαβαν το Γαληνέα και των ανέκριναν επί σειρά ημερών. Τον άφησαν μισοπεθαμένο από το ξύλο. Έξι μήνες έκανε, όπως λέει ο γιος του Βαγγέλης, να συνέλθει. Ο Σταμέλος, εν τω μεταξύ, πήρε τους Εγγλέζους και τους οδήγησε μέσω Βουνών και λαγγαδιών στο Οίτυλο. Από εκεί μπόρεσαν και έφτασαν με πλεούμενο στη Μέση Ανατολή. Δύο από αυτούς έπειτα από χρόνια έστειλαν ευχαριστήριο γράμμα στο Γαληνέα. Το περίστροφο κατάφερε ο Λιαράκος να το διασώσει κρύβοντάς το στα άχυρα. Χάθηκε, όμως, όταν δύο χρόνια αργότερα ο Λιαράκος εκτελέστηκε μαζί με το γιατρό Δημήτριο Σακελλαριάδη στη μάχη της Βασιλικής (Αύγουστος 1943). Ο Γαληνέας, ανήμπορος να ασκήσει χειρωνακτικό επάγγελμα, ζήτησε να γίνει αγροφύλακας. Πέθανε σχετικά νέος (1904-1960).

Ηλία Γ. Αποστολάκου

Ο Άγιο-Νικόλας του Παλιοχωριού

Κάθε χρόνο στις 6 Δεκεμβρίου, ημέρα του Αγίου Νικολάου, γιορτάζει το χωριό μου, το Παλιοχώρι. Ο Άγιο-Νικόλας είναι η κεντρική εκκλησία του χωριού και εκείνη την ημέρα μαζεύεται αρκετός κόσμος, καθώς είναι λίγες, στην περιοχή μας τουλάχιστον, εκκλησίες αφιερωμένες στον Άγιο Νικόλαο.

Όπως και τις προηγούμενες χρονιές, έτσι και φέτος παρά την κρίση υπήρχαν και πολλοί άρτοι και αρκετά δώρα στη λαχειοφόρο αγορά. Το μεγαλύτερο δώρο ήταν ένα αρνί. Είθισται από τα παλιά χρόνια μετά το τέλος της Θείας Λειτουργίας να μαζεύονται στα σπίτια του χωριού, πρώτα για ένα καφεδάκι και μετά για μεζέ και κρασί. Παρόλο που δεν έχουν μείνει και πολλοί στο χωριό, εκείνη την ημέρα το χωριό ξαναπαίρνει ζωή. Στα λίγα σπίτια που έχουν μείνει μοιράζεται ο κόσμος μέχρι τις πρώτες απογευματινές ώρες με κρασί, μεζέ και ατελείωτες, παλιοχωρίτικες κυρίως, ιστορίες.

Παλιότερα ο κύριος μεζές ήταν οι τσίχλες. Παστές απ' το λαήνι και στο τηγάκι άφθονες. Ουμάμαι το μακαρίτη τον πατέρα μου να λέει στη μάνα μου: «Γυναίκα, φέρε τσίχλες και γρήγορα στο τηγάκι» και στον κόσμο που ερχόταν: «Μην πετάτε τίποτα, με το κόκκαλο». Και ήταν τόσες πολλές που το λαήνι δεν άδειαζε με τίποτα.

Τι χρόνια και αυτά...!

Ευστρατίου Α. Σολωμού

Η ετυμολογία μιας τοπικής λέξης και ήθη της Γαλννοτάτης Δημοκρατίας

Καραμπίνα! Παλιο-καραμπίνα! Μια τοπική βρисиά των ανατολικών παρυφών του Ταύγέτου, άγνωστη στην υπόλοιπη Ελλάδα. Συνήθως εκστομίζεται εναντίον μιας γυναίκας με την έννοια: πρόστυχη ή πόρνη. Ποτέ δεν μου είχε περάσει από το μυαλό ότι η ετυμολογία της λέξης αυτή δεν έχει καμιά σχέση αντίστοιχο όπλο, αλλά με τα ήθη της Γαλννοτάτης Δημοκρατίας της Βενετίας. Μόνο όταν μια φορά επισκεπτόμενος την Βενετία και διαβάζοντας έναν τουριστικό οδηγό που έγραφε για τις *Carapane*, διεπίστωσα την αναμφισβήτητη καταγωγή της λέξης. Ο τουριστικός οδηγός ανέφερε σχετικά με μιά γειτονιά κοντά στη γέφυρα του Ριάλτο «... οι Ενετοί εισήγαγαν καραμπάνες, δηλαδή πόρνες, για να συσχετίσουν την τάση των νέων προς την ομοφυλοφιλία».

Αργότερα, συζητώντας με ένα Βενετσιάνο ιστορικό έμαθα ότι η ετυμολογία της λέξης *Carapana*, γένους θηλυκού προέρχεται από το *Ca' Rampane* ή *Casa Rampane*, δηλαδή το σπίτι της οικογένειας *Rampane*. Άγνωστο εάν η οικογένεια *Rampane* είχε ενεργό συμμετοχή στην εισαγωγή και εκμετάλλευση των πορνών ή απλώς είχε δώσει εκ των προτέρων το όνομά της στην γειτονιά. Όμως, ερευνώντας περαιτέρω την ετυμολογία αυτής της λέξης, έκανα ένα συναρπαστικό ταξίδι στη ιστορία και τα ήθη της Βενετίας.

Η Γαλννοτάτη Δημοκρατία της Βενετίας, πρώην υποτελής του Βυζαντίου, εκμεταλλευόμενη την παρακμή του, κατάφερε όχι μόνο την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους αλλά και τον έλεγχο του μεγαλύτερου μέρους του θαλάσσιου εμπορίου της ανατολικής Μεσογείου. Έφτασε σε μία αφάνταστη ακμή και συνέλεξε αμύθητα πλούτη. Η ακμή αυτή δεν θα ήταν δυνατή χωρίς την ολιγαρχία που διοικούσε, αυταρχικά μεν αλλά και λίαν αποτελεσματικά. Οι αρχές της Βενετίας και η αστυνομία της έλεγχαν τους πάντες και τα πάντα, από τις εκκλησιαστικές αρχές έως την σεξουαλική συμπεριφορά των υπηκόων τους.

Παρά την διαχρονική καταδίκη της πορνείας από την εκκλησία, το 1358 απεφάσισαν ότι αυτή «είναι αναγκαίο κακό». Περιορίσαν τις πόρνες στην περιοχή του *Castelletto*, κοντά στην γέφυρα του Ριάλτο και έθεσαν αυστηρούς κανονισμούς για τον τρόπο, το χώρο και τις ημέρες που θα ασκούσαν το επάγγελμά τους. Πίσω από το *Castelletto* ήταν η γειτονιά *Ca' Rampane*. Η οργανωμένη πορνεία δεν αποσκοπούσε μόνο στον περιορισμό της της σεξουαλικής εγκληματικότητας και της ομοφυλοφιλίας. Παράλληλα εξυπηρετούσε τις «ανάγκες» των χιλιάδων εμπόρων, επισκεπτών και πιστών που πηγαίναν να προσκυνήσουν τα πάμπολλα ιερά οστά και κειμήλια που είχαν συλλέξει (σε μια απογραφή του 1509 αριθμούνται 11164 Καραμπάνες).

Το 16ο αιώνα η ανακάλυψη από τους Πορτογάλους θαλασσοπόρους νέων θαλασσιών εμπορικών οδών προς την Ασία σήμανε την βαθμιαία πολιτική και στρατιωτική παρακμή της Βενετίας. Έως το 1797, όταν ο Βοναπάρτης κατέλυσε την ανεξαρτησία της, η παρακμάζουσα Βενετία έζησε από τον πλούτο που είχε συσσωρεύσει, το εμπόριο και ένα είδος τουρισμού της εποχής αυτής. Ήταν τρεις αιώνες ανάπτυξης των γραμμάτων, της τέχνης αλλά και των διασκεδάσεων παντός είδους. Το περίφημο καρναβάλι της, το οποίο έφτασε να διαρκεί 6 μήνες, ήταν δικαιολογία για πολλές ελευθεριάζουσες παρεκκλίσεις από την τότε καθιερωμένη «ηθική» συμπεριφορά. Οι κακές γλώσσες ονόμαζαν την Βενετία ένα «μεγάλο οίκο ανοχής».

Η λέξη Carapapa ακόμα σήμερα χρησιμοποιείται στην τοπική ενετική διάλεκτο και σημαίνει ακριβώς το ίδιο με την δική μας «Καραμπίνα». Το πιθανότερο είναι ότι λέξη αυτή παρέμεινε μόνο στην περιοχή μας λόγω της ενετικής καταγωγής πολλών οικογενειών της Κουμουστάς και των γύρω χωριών.

Μίμη Σ. Κουμουτσίδη

Προσωπική εργασία

Όταν το 1939 δεν υπήρχαν αρκετά χρήματα για την κατασκευή κοινωφελών έργων, τα κοινοτικά συμβούλια έπαιρναν αποφάσεις, με βάση σχετικό νόμο, που επέβαλλαν την προσωπική εργασία των αρρένων κατοίκων, ηλικίας πάνω από τα 18 χρόνια.

Οι εργασίες που αφορούσαν την κάθε κοινότητα ήταν συνήθως : η διάνοιξη και κατασκευή υδραυλάκων, η κατασκευή δικτύων ύδρευσης, η καλλιέργεια πηγών, η διάνοιξη και διαπλάτυνση δρόμων , ακόμη και η κατασκευή ενός σχολείου.

Παραθέτω εδώ το εγκριτικό έγγραφο της Νομαρχίας Λακωνίας, που αναφέρεται στην απόφαση της κοινότητας Παλαιοπαναγιάς ,στο οποίο φαίνεται ότι επί πλέον επιβάλλεται και εργασία δύο ημερών για κάθε ημίονο, ίππο και δίτροχο όχημα (κάρο), απαραίτητα για τη μεταφορά υλικών, εργαλείων και εργατών εκείνη την εποχή.

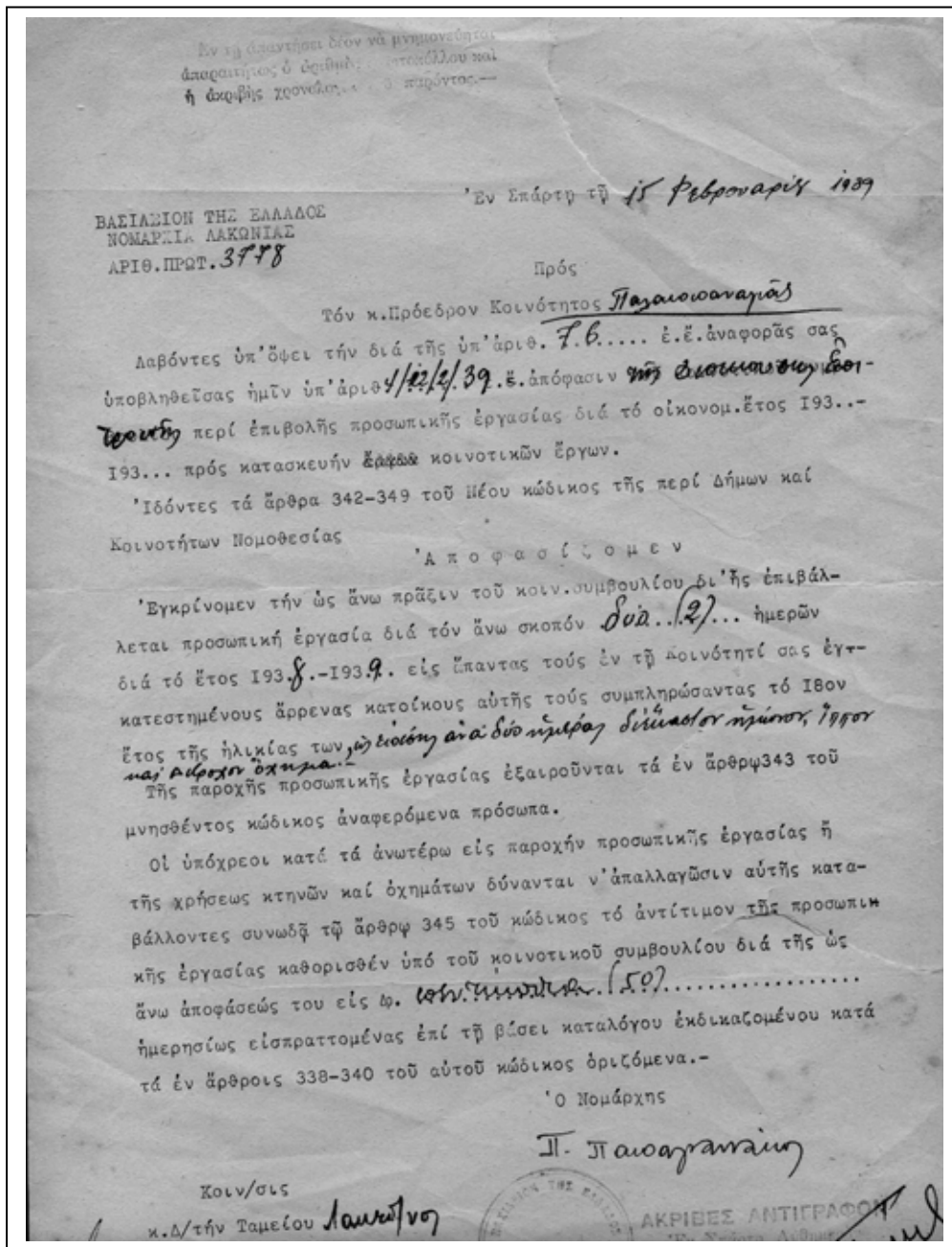
Όσοι ήθελαν να απαλλαγούν από την προσωπική εργασία, μπορούσαν να καταβάλουν ως αντίτιμο για κάθε εργάσιμη ημέρα, το ποσό των 50 δραχμών που αντιστοιχούσε στο τότε ημερομίσθιο.

Σήμερα αναρωτιέμαι, αφού η οικονομική κατάσταση στη χώρα μας είναι δύσκολη, μήπως θα 'πρεπε να προχωρήσουμε ένα βήμα παραπέρα; Μήπως θα έπρεπε μέσα από οργανωμένες τοπικές δράσεις (συλλόγους, σωματεία κλπ) με βάση τον εθελοντισμό πλέον, να συνεισφέρουμε όχι μόνο στον πολιτισμό, αλλά και στον εξωραϊσμό και στη βελτίωση του περιβάλλοντός

μας, που εμείς οι ίδιοι υποβαθμίζουμε; Αρκεί να καταβάλλουμε την εργασία μας και τις προσωπικές δεξιότητες ο καθένας μας.

Πόσο έτοιμοι είμαστε να ΣΥΝ-ΕΡΓΑΣΤΟΥΜΕ;

7 Δεκέμβρη 2011

Δημητρίου Γ. Πρέβα

Οι εκκλησίες και τα ξωκλήσια της Παλαιοπαναγιάς

Όπως σε κάθε χωριό, έτσι και στην Παλαιοπαναγιά (στον ευρύτερο χώρο του χωριού) υπάρχουν πολλές εκκλησίες και ξωκλήσια. Άλλα κτίστηκαν στα βυζαντινά χρόνια, άλλα στα χρόνια της Τουρκοκρατίας και άλλα στα νεότερα χρόνια.

Αυτά είναι:

- Η μονή του Κούμπαρη. Το 1602 ανηγέρθη εκ βάθρων. Προσέφερε πολλά στον Αγώνα.
- Ο Αγιώργης της Τόριζας. Ο Θέμης ο Αναγνωστάκος μού είχε πει ότι ήταν μπτρόπολη.
- Ο Σωτήρας της Μπολιάνας
- Ο Άγιος Δημήτριος στο Νησάκι
- Ο Αγιώργης της Παλιόχωρας
- Η Αγία Παρασκευή στο Νιχώρι κάτω
- Η Αγία Παρασκευή στο Νιχώρι πάνω
- Ο Άγιος Κωνσταντίνος στο Νιχώρι. Στην Κατοχή οι Γερμανοί χτυπούσαν με το πολυβόλο στον Άγιο Κωνσταντίνο τον Κώστα τον Σμυρνιό, αλλά δεν τον πήρε καμία σφαίρα. Πολλά χρόνια αργότερα έστειλε από τον Καναδά χρήματα και τον έκτισε που ήταν χάλασμα.
- Ο Άγιος Παντελεήμων στου Μπέρδου τη ράχη
- Ο Άγιος Νικόλαος στα Κωσταίικα
- Ο Άγιος Νεκτάριος στα Παλιάμπελα
- Ο Άγιος Θεόδωρος στου Μουσκίνη
- Ο Άγιος Στέφανος στο Ρουσάκι
- Ο Άγιος Ιωάννης στη Γαββαρόμαντρα
- Η Ανάληψη του Κοιμητηρίου
- Ο Άγιος Ηλίας στο χωράφι του Σταύρου Δούσμανη. Το χώρο παραχώρησε ο μακαρίτης.
- Ο ναός του χωριού μας που γιορτάζει στις 15 Αυγούστου.

Το όνομα Παλαιοπαναγιά το πήρε από παλιά εικόνα της Παναγίας, που βρέθηκε παλαιότερα στο κοιμητήριο να φωτίζεται από ένα καντηλάκι. Αυτά από το Νίκο Φωτάκο, που ήταν πολλά χρόνια ψάλτης στο χωριό μας. Ο Γιώργης Δούσμανης του Νικολάου, επίτροπος για πολλά χρόνια, που συντηρούσε όλα τα ξωκλήσια, μου είπε ότι στα νοτιοανατολικά του κοιμητηρίου ήταν η παλιά εκκλησία της Παναγίας. Ο Δημήτριος Κατσαφάνας μού είπε ότι στα νοτιοανατολικά του κοιμητηρίου ήταν εκκλησία της Παναγιάς και ότι από το χάλασμα έφτειαζαν το γεφυράκι που πάμε για το κοιμητήριο.

Παναγιώτη Κ. Κούρταλη

Παλιά τραγούδια του τόπου μας

Τα δύο ερωτικά τραγουδάκια που ακολουθούν σιγομουρμούριζε πηγαίνοντας για τη δέση του αυλακιού στο Ξηροκάμπι ο υδρονομέας προπάππος μου Ευστράτιος Ορφανάκος. Από τη λήθη του χρόνου τα διέσωσε τραγουδώντας τα, όπως ακριβώς τα είχε ακούσει από εκείνον, η κόρη του, αείμνηστη γιαγιά μου, Μαριγώ Ν. Δημητρακοπούλου. Όπως έχω αναφέρει και σε προηγούμενα τεύχη της Φάριδος, πρόκειται για κομμάτια από λαογραφικό υλικό που κατέγραψα ως μαθητής Λυκείου σ' ένα μικρό σχολικό τετράδιο τον Απρίλιο του 1987.

Ο ήλιος και η κόρη

Ο ήλιος βασιλεύει μέσα στον αργαλειό
κόρη θα στον φιλήσω τον άσπρο σου λαιμό.

Ο ήλιος βασιλεύει στην ταμπακέρα σου
μπάρμπα θα στίνε κλέψω τη θυγατέρα σου.

Ο ήλιος βασιλεύει στα δέντρα, στις κορφές
κόρη θα σε πάρω, μην κάθεται και κλαις.

Της αγάπης τα κήματα¹

Αστροφεγγιά στον ουρανό και συ κόρη κοιμάσαι
κι εγώ κοιμάμαι μοναχός και συ δε με λυπάσαι.

Εσύ 'σαι τ' ουρανού κλειδί, του παραδείσου βρύση
και μέσα απ' όλα τα τσουπιά² είσαι σαν κυπαρίσσι.

Αέρα καλοκαιρινέ, να σ' είχα μισοφύλλι³
να ζέσταινα της κοπελιάς τα στήθια και τ' αχείλη.

---

¹ οι καημοί, τα βάσανα

² τα κορίτσια, τις κοπέλες

³ καλαμωτή, πλεχτά καλάμια με σύρμα που χρησιμοποιούσαν παλιά για να λιάζουν τα σύκα, για να κοιμούνται ή για να τα χρησιμοποιούν ως οικοδομικό υλικό στις εσωτερικές διαιρέσεις των σπιτιών.

Παναγιώτη Γ. Στρατάκου
Μια αξιέπαινη εκδήλωση

Μια άξια επαίνου εκδήλωση πραγματοποίησε ο Πολιτιστικός Σύλλογος Γοράνων στην πλατεία του χωριού στις 12 Σεπτεμβρίου 2011, τιμώντας τους υπερήλικες συγχωριανούς:

Ευαγγελία Βλογιαννίτη	ετών 107
Όλγα Δούκα	» 101
Γεωργία Ρηγάκου	» 100
Δήμητρα Καλκάνη (Καναδάς)	» 96
Σταυρούλα Ρηγάκου	» 94
Μιχάλη Λαμπρινό	» 94
Γεώργιο Βλογιαννίτη	» 92
Αντωνία Ρηγάκου	» 90

και μέσω αυτών όλους του ηλικιωμένους Γορανίτες για την πολύτιμη προσφορά τους στην τοπική κοινωνία.

Ήταν μια ιδέα του δάσκαλου Παναγιώτη Ρηγάκου, την οποία υλοποίησε ο τοπικός πολιτιστικός σύλλογος. Παρευρέθησαν περισσότερα από εκατόν είκοσι άτομα κάθε ηλικίας και η συγκίνηση υπήρξε διάχυτη. Προσφέρθηκαν αναμνηστικά δώρα, γλυκά και αναψυκτικά. Η ομιλήτρια της εκδήλωσης δασκάλα Ιωάννα Εξαρχάκου, απευθυνόμενη στο ακροατήριο, είπε τα παρακάτω:

Συγκεντρωθήκαμε σήμερα εδώ για να γιορτάσουμε κάτι πολύ όμορφο και ευγενικό, να τιμήσουμε τους ανθρώπους αυτούς. Διάγουν όλοι τη 10^η δεκαετία της ζωής τους και η θεία-Βαγγελιώ την 1^η. Ανθρώπους που γνωρίζουμε από τα παιδικά μας χρόνια, που μας συνδέουν μαζί τους πλήθος σχέσεων (συγγενικών, φιλικών, γειτονιάς).

Ο σεβασμός, η φροντίδα και η προστασία των ηλικιωμένων είναι θεμελιώδης αρχή κάθε πολιτισμένης κοινωνίας. Όταν δε αυτά συνοδεύονται από εκτίμηση, αγάπη και ευγνωμοσύνη για την προσφορά και το μόχθο, γίνονται ένα πλέγμα ισορροπίας, μια βάση πάνω στην οποία μπορεί να δομηθεί, ξεκινώντας πάντα από την οικογένεια, ένας κόσμος αλληλεγγύης, αγάπης και όμορφων προσωπικών σχέσεων.

Εδώ δεν ήρθαμε για να κάμουμε απλά το καθήκον μας. Ήρθαμε για να εκφράσουμε την αγάπη μας, το σεβασμό μας, τις ευχαριστίες μας και στους δικούς μας γονείς, είτε έχουν φύγει είτε είναι μαζί μας, και σε μια ολόκληρη γενιά που αγωνίστηκε με πείσμα, δύναμη και υπομονή απέναντι σε πραγματικά αντίξοες και δύσκολες συνθήκες (Πόλεμος, Κατοχή, Εμφύλιος Πόλεμος, απόλυτη φτώχεια, στέρηση, ξενιτειά).

Οι αρχαίοι Έλληνες αγαπούσαν, φρόντιζαν και σέβονταν τους ηλικιωμένους. Έλεγαν: Αν δεν έχεις γέρο, αγόρασε. Η μεγαλύτερη σε ηλικία, αγαπητή σε όλους, θεία-Βαγγελιώ κρατάει για το χωριό μας τα σκήπτρα της μακροζωίας και της καλής ζωής. Θα πω δυο λόγια για τη ζωή της, όπως μου τα έδωσε η κόρη της

η παπαδιά. Η Ευαγγελία Ρηγάκου-Βλογιαννίτη γεννήθηκε στους Γοράνους στις 15-6-1905. Γονείς της ήταν ο Παναγιώτης και η Καλλιρρόη Ρηγάκου. Κατάγεται από πολύτεκνη οικογένεια (τέσσερα αγόρια και τέσσερα κορίτσια). Το 1937 παντρεύτηκε τον αείμνηστο καλοσυνάτο και ευγενέστατο, όπως το θυμόμαστε όλοι, Βαγγέλη Βλογιαννίτη (γραμματέα της κοινότητας Γοράνων). Απέκτησε μία κόρη και τέσσερις γιους, οκτώ εγγόνια και τέσσερα δισέγγονα. Είναι 106 χρονών, είναι κοντά μας, κοντά στα παιδιά και τα εγγόνια της με τα αστεία της και τις παλιές ιστορίες της. Είναι γερή και δυνατή και της ευχόμαστε όλοι να ζήσει πολλά χρόνια ακόμη.

Ακόμη, σε όλους τους τιμώμενους απόψε ευχόμαστε από καρδιάς να είναι καλά, να ζουν χαρούμενοι με τις οικογένειές τους και σε μας να δίνουν τις συμβουλές και τις ευχές τους.

Τέλος, σε όλους τους παρευρισκόμενους που μας τιμήσατε με την παρουσία σας θέλω να εκφράσω τις ευχαριστίες μας και να ευχηθούμε για όλους τα καλύτερα. Καλό χειμώνα και καλή υγεία

Στο τέλος της εκδήλωσης η θεια-Βαγγελιώ μας τραγούδησε τη Ρούμελη.

Στη Ρούμελη είναι ένα δεντρί,
να δώσει ο Θεός να ξεραθεί.

Βγάζει στη ρίζα κρυό νερό
και στην κορφή χρυσό σταυρό.

Παν' τα κορίτσια για νερό, 5
πάω κι εγώ εκεί να δω.

Όπου έχει δυο αγαπτικιές
να λάβει δέκα μαχαιριές,

όπου έχει τρεις και τέσσερις
να λάβει δεκατέσσερις 10

κι όπου έχει μία και καλή
να δώσει ο Θεός να τη χαρεί.

Γεωργίας Πολίτη-Αποστολάκου

Το πρώτο κάρο στα Καμίνια

Τα πρώτα τροχοφόρα έκαναν την εμφάνισή τους στην περιοχή μας μόλις πριν από 50 με 60 χρόνια. Πριν από αυτά στα χωριά για τις μετακινήσεις τους αλλά και για να μεταφέρουν πράγματα χρησιμοποιούσαν κυρίως ζώα. Είχαν μουλάρια, γαϊδούρια και οι πιο προνομιούχοι άλογα.

Το πρώτο τροχοφόρο λοιπόν που έκανε την εμφάνιση του ήταν ένα κάρο. Ήταν δίτροχο και το έσερναν άλογα. Έδρα του ήταν τα Καμίνια. Αρχικός του ιδιοκτήτης ήταν ο Μένης Θεοφιλόπουλος ο οποίος στη συνέχεια το πούλησε στο Γεώργιο

Πολίτη, στον οποίο και παρέμεινε για πολλά χρόνια. Για ένα διάστημα τριών με τεσσάρων χρόνων ήταν το μόνο στην περιοχή και εξυπηρετούσε εκτός από τα Καμίνια και όλα τα γύρω χωριά. Συνεπώς, εκείνη η περίοδος ήταν μια καλή εποχή για τον ιδιοκτήτη του, καθώς είχε μεγάλη ζήτηση και καθόλου ανταγωνισμό. Όπως προαναφέρθηκε, ήταν δίτροχο και το έσερναν ένα ή δύο άλογα, τα οποία ήταν, επίσης, ιδιοκτησία του ιδίου. Χρησιμοποιούσε συνήθως το ένα, ανάλογα το αγώι. Αν το φορτίο ήταν πολύ ή ο δρόμος ανώμαλος, το έζευε και με τα δύο.

Μετακινούσε ανθρώπους ή μετέφερε πράγματα, όπως ξύλα ή ελιές με κάποιο αντίτιμο, το οποίο εξαρτιόταν από διάφορους παράγοντες, όπως το είδος του φορτίου και η απόσταση που κάλυπτε. Για να μεταφέρει ανθρώπους έπαιρνε περίπου 100 δραχμές το κεφάλι και, αν η απόσταση μεγάλωνε, διαφοροποιούταν ελαφρώς και το κόστος. Συχνά, όπως λέει, ανέβαζε πολλές γυναίκες μαζί στο κάρο για να τις πάει στα χωράφια για δουλειά και στο δρόμο γινόταν αντικείμενο πειράγματος από όσους συναντούσε. Από τα δυτικά μπορεί να έφτανε ως και την Πολοβίτσα και πιο σπάνια στους Γοράνους και από την άλλη πλευρά ως και τα Ανώγεια. Καμίνια – Ξηροκάμπι ήταν ένα από τα πιο συνηθισμένα δρομολόγια.

Η καλύτερη περίοδος από άποψη δουλειάς ήταν τους χειμερινούς μήνες με τις ελιές. Χρυσή περίοδος, καθώς μετέφερε εργάτες στα χωράφια για το μάζεμα της ελιάς, ελιές από τα χωράφια στα εργοστάσια και μετά τις λαδούσες με το λάδι από τα εργοστάσια στα σπίτια. Το κάρο άντεχε μέχρι και 500 κιλά φορτίο. Κατ' εξαίρεση, όταν μετέφερε ελιές, το αντίτιμο δεν ήταν χρήματα αλλά για κάθε 100 κιλά ελιές που κουβαλούσε έπαιρνε και 1 κιλό λάδι. Ένα περιστατικό που ο ίδιος αναφέρει κάποια χρονιά ήταν τόση πολύ η λαδιά που ξεφόρτωνε ασταμάτητα ελιές διαφόρων στο εργοστάσιο του Στρατήγη, όπως τον έλεγαν. Κάποια στιγμή τον είδε να έρχεται καταπάνω του αγριεμένος και βρίζοντας και φωνάζοντας τον έδιωξε απ' το εργοστάσιο..», καθώς δούλευε πολύ και με τόσες ελιές που είχε φέρει του αναλογούσε μεγάλη ποσότητα λαδιού.

Τέλος, μεγάλη ήταν και η συμβολή του στη δημιουργία των τοπικών δρόμων στα Καμίνια και τα γύρω χωριά, καθώς και στην ανοικοδόμηση του γεφυριού της Κολωπάνας .

Τις πληροφορίες πήρα από τον ίδιο τον ιδιοκτήτη του κάρου το Γεώργιο Πολίτη του Ευαγγάλου, 87 ετών σήμερα.

Μαρίας Γ. Δούσμανη
Στοπ, καφέ!

Μίλαγε και βούιζε το σπίτι. Φώναζε και αντιλαλούσαν τα βουνά. Μα είχε μια καρδιά γεμάτη αγάπη και μια αγκαλιά να κλείσει τον κόσμο όλο. «Η ψυχή της Μπολιάνας». Ο παππούς μου ο Νικολάκης ο Δούσμανης, γνωστός και ως «γκουζίνος» - παρατσούκλι που κληρονόμησε από τον πατέρα του. Γεννήθηκε το 1906 στην Παλιοπαναγιά και έζησε όλη τη ζωή του στο αγαπημένο του βουνό τον Ταύγετο, στο μικρό πατρικό σπίτι της Μπολιάνας. Μοναχοπαίδι, γιος του Γεωργίου Ν. Δούσμανη και της Αγγελικής Λαμπράκου από τα Ανώγεια.

Παντρεύτηκε το 1928 την Αικατερίνη Ν. Περεντέση από την Παλιοπαναγιά από προξενιά. Ο πατέρας του σε μια στιγμή κεφιού στην ταβέρνα της πλατείας που τα πίνανε με τον πατέρα της νύφης έδωσε λόγο χωρίς ο γαμπρός να ξέρει τίποτα, αφού κοιμότανε στο σπίτι. Αγκαλιασμένοι οι δυο συμπέθεροι, μέσα στο κέφι, πήγανε και τον ξύπνησαν για να του πούνε τα συχαρίκια. Έτσι παντρεύτηκαν και κάνανε τρία παιδιά, την Παναγιώτα, το Γιώργο και τον Παναγιώτη.

Από μικρό παιδί μέχρι τον τελευταίο χρόνο της ζωής του κάθε άνοιξη μετακόμιζαν οικογενειακώς με τα ζωντανά τους, πρόβατα, γίδες και κοτόπουλα, στην Μπολιάνα και έμεναν εκεί πάνω μέχρι αργά το φθινόπωρο, όσο ο καιρός

Ο Νίκος Δούσμανης στο σπίτι του στην Μπολιάνα με ένα ζευγάρι επισκεπτών

το επέτρεπε. Άνθρωπος απλός και ντόμπρος. Αγαπούσε την καλή παρέα, την κουβέντα, το καλό φαί, την πρέφα και το τραγούδι. Τον θυμάμαι να μερακλώνεται πάνω στην Ψάρω, το μουλάρι του, καθώς ανεβαίναμε για την Μπολιάννα και ύστερα να παίρνει κι έναν υπνάκο εκεί πάνω στο μουλάρι, ενώ εκείνο τραβούσε την ανηφόρα χωρίς να θέλει καθοδήγηση. Κτηνοτρόφος στα νιάτα του, όπως και οι περισσότεροι τότε για να τα βγάζουν πέρα εκείνες τις δύσκολες εποχές. «Όποιος έχει ζωντανά είναι ζωντανός» λέγανε τότε. Δούλευε με το «ραχάτι» του σαν να μην υπήρχε χρόνος γι' αυτόν. Δούλευε για να ζει, δε ζούσε για να δουλεύει.

Ζούσε με λίγα και ήταν πρόθυμος να μοιραστεί και το πιάτο του με τον κάθε ξένο διαβάτη που θα δεχόταν τη φιλοξενία του. «Στοπ, καφέ» φώναζε σε κάθε ταξιδιώτη που περνούσε από εκεί. Δεν έχει σημασία ποιος είναι. Δεν τον νοιάζει τι γλώσσα μιλάει. Αρκεί να ανταποκριθεί στο κάλεσμά του και θα ανοίξει την αγκαλιά του και το σπιτικό του σ' αυτόν και θα τον κεράσει καφέ και λουκουμάκι και «μπούζι» νερό από τη βίκα και ό,τι άλλο έχουν στο φτωχικό τους, που με χαμόγελο πάντα έφερνε η κυρά του η Κατερίνη, η «πάπια», όπως την έλεγε ο παππούς γιατί αριοπατούσε τα βήματά της. Συνεννογιόταν κι ας μην ήξερε τη γλώσσα. Έφτανε το πλατύ του χαμόγελο και μερικά νοήματα. Μόνη βοήθεια ένα ελληνογερμανικό και ένα ελληνοαγγλικό λεξικό τσέπης που συμβουλευόταν κάπου κάπου. Κι ύστερα έφερνε το ημερολόγιο επισκεπτών, όπου υπέγραφαν και έγραφαν τις εντυπώσεις τους όσοι περνούσαν από εκεί. Αμέτρητες υπογραφές από ανθρώπους κάθε φυλής, θρησκείας και κοινωνικής τάξης. Εκεί στην αυλή, στον ίσκιο της μεγάλης καρυδιάς είχαν ξαποστάσει φτωχοί και πλούσιοι, αγράμματοι και ποιητές. Ήταν Νοέμβριος του 1963, όταν έπιναν το καφεδάκι τους εκεί αγναντεύοντας τις χιονισμένες κορυφές του Ταϊγέτου ο Βασίλης Ρώτας και ο Νικηφόρος Βρεττάκος και του χάρισαν το πρώτο του σημειωματάριο με τις υπογραφές τους, που το φυλάμε σαν κειμήλιο ιερό. Εκεί κάτω από τη γέρικη καρυδιά (που υπήρχε τότε στην αυλή) κάθε 6 Αυγούστου, ανήμερα του Σωτήρος, μετά τη λειτουργία, που γινόταν στο μικρό εκκλησάκι λίγο πιο κάτω, γινόταν μεγάλο γλέντι με μπουζοπούλα και γίδα βραστή που ετοίμαζε ο παππούς αποβραδής.

Αξέχαστες μέρες για όλους εμάς που – παιδιά τότε – μέναμε εκεί πάνω με τη γιαγιά και τον παππού και ζούσαμε όλες αυτές τις εμπειρίες. Πυρετός προετοιμασιών επικρατούσε εβδομάδες πριν, όπου ο παππούς έπρεπε να επισκευάσει τα παγκάκια τριγύρω στην αυλή, να φτιάξει και άλλες καρέκλες και να διορθώσει τις παλιές – τον θυμάμαι που έσχιζε την ψάθα και έπλεκε τις καρέκλες που έφτιαχνε μόνος του. Κι ύστερα είχε να κατεβεί στο χωριό για να κανονίσει για μπύρες και αναψυκτικά που θα τα βάζαμε μέσα στα μεγάλα χαρασιά με πάγο. Ακόμα και χιόνι είχε κουβαλήσει μια χρονιά ο παππούς από τον Ταϊγέτο, που κράταγε ακόμα στις Γούβες, για να παγώσει τα αναψυκτικά. Ένα σωρό πράγματα είχε να φροντίσει κάτω στο χωριό που θα τα κουβάλαγαν με τα τρακτέρια ο πατέρας μου και ο θείος μου. Και την παραμονή έπρεπε να πάει

στο δάσος να κόψει φτέρη για να στρώσει πάνω στα παγκάκια και να τη σκεπάσουμε με κουρελούδες για να καθίσει ο κόσμος στα μαλακά.

Κι εμείς με τη γιαγιά έπρεπε να βγάλουμε, να φρεσκάρουμε και να τακτοποιήσουμε τα πιάτα, τα ποτήρια, τα φλιτζάνια και τα μαχαιροπήρουνα και χίλιες άλλες δουλειές μέσα στο σπίτι. Κάπου κάπου ξεκλέβαμε λίγο χρόνο για να ρίξουμε μια ματιά εκεί, πίσω από το σπίτι, όπου ήταν μαζεμένοι όλοι οι τσοπάνηδες της περιοχής – Ορφανάκος, Κουτσοβασίληδες, Καλαμαράδες, ο δασοφύλακας Κανταρόπανος και ο νονός μου Κωνσταντίνος Μπέρδος, γνωστός χασάπης του χωριού – για να βοηθήσουν στο σφάξιμο του γουρουνιού και της γίδας.

Και το βράδυ κάτω από το φως της ασετιλίνης που φώτιζε όλη την αυλή ο παπούς «ασίγιαγος» να κουβαλάει ξύλα και να φροντίζει για το σωστό βράσιμο της γίδας. Ήταν τεχνίτης σε αυτά γιατί είχε υπηρετήσει μάγειρας στο στρατό. Και η γιαγιά ακούραστη να ξαφρίζει και να ξαφρίζει μέχρι το βραστό να είναι έτοιμο. Τα ξημερώματα ο παπούς θα άναβε το φούρνο να ψήσει την μπουζοπούλα. Και λίγο πριν σχολάσει η εκκλησία όλα ήταν έτοιμα. Και ο παπούς στο πόστο του, μπροστά στο φούρνο, στον πάγκο του με τη μαχαίρα και τη ζυγαριά, να κόβει και να ζυγίζει την μπουζοπούλα.

«Χρόνια πολλά, μπαρμπα-Νίκο, και του χρόνου». Όλοι, ξένοι και γνωστοί, κατέβαιναν στην αυλή για να χαιρετίσουν και να απολαύσουν ένα καφεδάκι ή να γευτούν ζεστό βραστό με ζουμί και παξιμάδι που έσπαγε μύτες! Και ο πατέρας μου με το θείο Βαγγέλη και τον μπαρμπα-Παναή να σερβίρουν ασταμάτητα, η γιαγιά έξω στο κουζινάκι να μην προλαβαίνει να πλένει πιάτα και εμείς τα παιδιά με τη μάνα μας μέσα να ψήνουμε καφεδάκια, να ετοιμάζουμε πορτοκαλάδες και να δίνουμε αναψυκτικά από το μικρό παραθυράκι της κουζίνας. Και τα όργανα, ο μπαρμπα-Νίκος ο Φωτάκος με το λαούτο του και την υπέροχη φωνή του, ο μπαρμπα-Γιώργης ο Σακλάς με το κλαρίνο (συγχωριανοί μας) και ο μπαρμπα-Καστάνης από τους Γοράνους με το βιολί του, έδιναν όλη τους την ψυχή για να ευχαριστήσουν τον κόσμο που χόρευε ασταμάτητα όλη μέρα γύρω από την καρδιά. Έτσι ζούσε ο παπούς μου. Αυτά του έδιναν ζωή.

Έφυγε για πάντα το 1990, όταν, άρρωστος στο κρεβάτι, έμαθε ότι ήταν Απρίλιος τ' Αν-Γιωργιού. Τότε κατάλαβε πως δε θα ξαναπήγαινε στο βουνό και απ' τη θλίψη του έπαθε εγκεφαλικό. Πέθανε δυο μέρες μετά, για να μπορέσει λεύτερη η ψυχή του να πετάξει για τη Μπολιάνα.

Και τώρα, όταν κάθε χρόνο στις 6 Αυγούστου παιδιά, εγγόνια και δισέγγονα γεμίζουμε το μικρό σπιτάκι και στήνουμε το τραγούδι και το χορό, σίγουρα ο παπούς και η γιαγιά είναι κάπου εκεί και μας καμαρώνουν.

Το ποίημα που ακολουθεί το αφιερώνω στον παπού μου, αυτή τη μεγάλη μορφή της Μπολιάνας, που μαζί με τη γιαγιά μου, την κυρα-Κατερίνη, έμαθαν σε όλο τον κόσμο την ελληνική φιλοξενία.

Ήτανε κάπου στο βουνό ένα σπιτάκι,
που ζούσε εκεί ένας γέροντας φτωχός.

Όλοι φωνάζαν «γεια σου μπαρμπα-Νικολάκη».
Σ' όλον τον κόσμο είχε μείνει ξακουστός.

Ο μπαρμπα-Νίκος είχε πάντα ένα μεράκι.
Όποιος διαβάτης κι αν περνούσε από εκεί
έναν καφέ να τον κεράσει και νεράκι
κι είχε για όλους μια κουβέντα φιλική.

Ως είχε για όλους ανοιχτή την αγκαλιά του,
έτσι είχε πάντα και την πόρτα του ανοιχτή.
Άσπροι και μαύροι, όλοι ήτανε παιδιά του
και μες το σπίτι του μ' αγάπη είχε δεχτεί.

Είχαν περάσει από 'κεί γνωστοί και φίλοι
και καταφύγιο απ' την μπόρα είχαν βρει.
Φωτογραφίες και δώρα του είχαν στείλει
άνθρωποι άγνωστοι, κάθε λογής φυλή.

Τώρα ο μπαρμπα-Νίκος έχει φύγει
και το σπιτάκι του κλειστό ήταν για χρόνια.
Μα κάποια μέρα ξαφνικά η πόρτα ανοίγει,
ήρθανε πάλι τα παιδιά και τα εγγόνια.

π. Γεωργίου Λάτση

Ο ιερός ναός του Αγίου Γεωργίου Ξηροκαμπίου στην περιοχή Αγία Λαύρα

Ξεκίνησαν το Σεπτέμβριο του 2011 οι εργασίες συντήρησης και αποκατάστασης του ιερού ναού Αγίου Γεωργίου Ξηροκαμπίου κατόπιν εγκρίσεως μελέτης που εκπονήθηκε από την Κωνσταντίνα Ντουβή, αρχιτέκτονα, και την Μαρία Αγρέβη, αρχαιολόγο, υπαλλήλους της Ε' Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων. Η μελέτη εγκρίθηκε με το υπ' αριθμ. πρωτ. 118536/27-12-2010 της Διεύθυνσης Αναστηλώσεως Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων του Υπουργείου Πολιτισμού και Τουρισμού.

Ο ναός έχει κηρυχτεί ως αρχαίο μνημείο με ζώνη προστασίας τον περίβολό του με υπουργική απόφαση στις 16-02-1996. Είναι αξιόλογο μνημείο υστεροβυζαντινής χρονολόγησης με τοιχογραφικό διάκοσμο δύο φάσεων. Η πρώτη φάση είναι του 13-14^{ου} αι. και η δεύτερη του 19^{ου} αι. Αρχικά, όπως

εσωτερικά φαίνεται, ήταν καμαροσκέπαστος. Όταν γκρεμίστηκε η καμάρα, σκεπάστηκε με δίρριχτη κεραμοσκεπή.

Όπως θυμόμαστε, στο νότιο και δυτικό τμήμα του ναού υπήρχε στέγαστρο από ελενίτ, το οποίο αντικαταστάθηκε με ξύλινο και σκεπάστηκε με κεραμίδια κατόπιν εγκρίσεως της Ε' Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων το 1993.

Το 1995 έγινε από υπαλλήλους της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας προληπτική συντήρηση λίγων τοιχογραφιών, χωρίς όμως να ολοκληρωθούν οι διαδικασίες. Στις 11-03-1999 με αίτηση του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου Ξηροκαμπίου ζητήθηκε η συντήρηση των τοιχογραφιών και η αρμολόγηση του μνημείου.

Η Αρχαιολογική Υπηρεσία, έχοντας κατά νου τη συντήρηση και την αποκατάσταση όλου του ναού, προχώρησε στην ανάθεση σχετικής μελέτης, όπως αναφέραμε πιο πάνω, και σήμερα βρισκόμαστε στη φάση των εργασιών. Η μελέτη προβλέπει αντικατάσταση σκεπής, δέσιμο του ναού με τρεις ανοξειδωτες βέργες, αρμολόγημα εξωτερικά, κλείσιμο της κεντρικής εισόδου και άνοιγμα νέας στη θέση του παραθύρου, όπως ήταν παλιά, καθώς και εργασίες αποστραγγίσεως στα θεμέλια του ναού. Ήδη έγινε η απομάκρυνση του στεγάστρου, θα απομακρυνθούν τα τσιμεντένια ντουράκια και το τσιμεντένιο δάπεδο στο προαύλιο και θα κοπούν όσα δέντρα είναι επιζήμια για το ναό. Τέλος, ξεκινά η μελέτη συντήρησης του ζωγραφικού διακόσμου του ναού (τοιχογραφιών), η οποία πρέπει να εγκριθεί από τη Διεύθυνση Συντήρησης. Οι εργασίες εκτελούνται από υπαλλήλους της Ε' Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων. Το εκκλησιαστικό συμβούλιο Ξηροκαμπίου επιβαρύνεται μόνο για την αγορά των υλικών.

Συνδρομές

Για τη συνέχιση της έκδοσης της Φάριδος: Παναγιώτης Ραζέλος 15€
Πόπη Καρα 10€ Βούλα Φεγγαρά 10€ Τούλα Σολωμού 10€ Άκης Ξανθάκης 15€
Γεώργιος Αραχωβίτης 10€ Ειρήνη Μανδραπήλια 30€ Προκόπης Βαφάκος 10€
Δημήτριος Κ. Χριστάκος 20€ Γεώργιος Μπιταξής 20€ Παναγιώτης Καλότυχος 15€
Βασιλική Σκουριώτη 30€ Τασία Παραμυθιώτη 20€ Ελένη Χρυσικού 5€
Γεώργιος Παπαστράτης 5€ Ηλιάνα Περγίγκα 20€ Αλεξάνδρα Ορφανάκου 20€
Ευάγγελος Καπετανάκος 25€ Αγγελική Ματθαίου 25€ Γεώργιος Π. Σολωμός 20€
Αλίκη Κουμουσιώτη 50€ Ελένη Κοκκορού-Κομνηνού 20€ στη μνήμη της Βασιλικής Κομνηνού, Ευάγγελος Γ. Καράμπελας 50€
Δημήτριος Διακουμόπουλος 20€ Βαγγέλης Η. Γαλινέας 20€ Ευστράτιος Συκιώτης 20€
Παναγιώτα Λαμπριανάκου-Βορβή 50€ στη μνήμη του συζύγου της Παναγιώτη, Ηλίας και Ελένη Τεκόση 50€ στη μνήμη του πατέρα τους Λεωνίδα.

Εκκλησιαστικού συμβουλίου Ξηροκαμπίου
**Δωρεές για τη συντήρηση του ιερού ναού
του Προφήτη Ηλία Κουμουστάς**

Για τη συντήρηση του ιερού ναού του Προφήτη Ηλία της Κουμουστάς προσέφεραν:

1. Μαρία Μιχαηλίδου	100€
2. Τάσος Δογαντζής	14€(20 \$ Καναδά)
3. Ευαγγελία Δογαντζή	10€
4. Τούλα Χαντζάκου	20€
5. Ευάγγελος Περλίγκας	50€
6. Ηλίας (Λουάκης) Μανδραπήλιας	1000€
7. Γεώργιος Φραγκής	300€
8. Χρήστος Κονίδης	100€
9. Μενέλαος Κονίδης	50€
10. Βούλα Δριμπέλα	100€
11. Δημήτρης Σταθάκος	680€(1000\$ ΗΠΑ)
12. Κωνσταντίνος Μαυροειδής	136€(200\$ ΗΠΑ)
13. Σπύρος και Ζαμπετίνα Πολίτη	1000€
14. Κωνσταντίνος και Αντωνία Σούλα	1000€
15. Γεώργιος και Ευρυδίκη Λαμπρινού	1000€
16. Ανώνυμος	3000€
17. Παναγιώτης Σταθάκος	680€(1000\$ ΗΠΑ)
18. Εμμανουήλ και Δήμητρα Παπαδάκη	1000€
19. Μαρία Φραγκή	150€
20. Δημήτρης Ρουσσάκος	300€
21. Γεωργία Ματθαίου	20€
22. Σταυρούλα Αρμπούζη	66€(100\$ Καναδά)
23. Γεωργία Σπαθανά	66€(100\$ Καναδά)
24. Γεώργιος Μιχαλάκος	200€
25. Ιωάννης Βλάχος του Ηλία	250€
26. Χριστίνα Βλάχου	100€
27. Βούλα Δριμπέλα	200€
στη μνήμη των Γεωργίου, Ηλία και Δήμητρας	
28. Δημήτριος Χριστάκος	200€
στη μνήμη των γονέων του (Κωνσταντίνου και Αντωνίας)	
29. Καλλιόπη Παπαδάκου	30€
30. Γεώργιος Καράμπελας	200€
31. Μάκης Κατσουλάκος	313€
32. Θεόδωρος Κατσουλάκος	100€
33. Ανώνυμος	20€
34. Οικογένεια Χρήστου Μανδραπήλια	375€(500\$ Καναδά)
35. Γεώργιος Χριστόγαμβρος	75€(100\$ Καναδά)
36. Μαρία Τεκόση	50€
37. Παναγιώτα Τεκόση	50€

38. Πηνελόπη Τεκόση	50€
Σύνολο	13.055€

Έξοδα

Σύνταξη τοπογραφικού διαγράμματος και αρχιτεκτονικής αποτύπωσης	3.690€
Σύνταξη αρχιτεκτονικής μελέτης	1.230€
Σύνταξη στατιστικής μελέτης	<u>2.460€</u>
Σύνολο	7.380€

Έχει δοθεί προκαταβολή το 50% (3.690€). Το υπόλοιπο ποσό θα δοθεί με την έγκριση της τελικής μελέτης.

Υπόλοιπο στο Ταχυδρομικό Ταμιευτήριο 9.365€

Ιωάννη Γ. Παρηγόρη

Νέα του Παιδαγωγικού Φιλότεχνου Ομίλου Φάριδος

Στις 11 Σεπτεμβρίου 2011 έγιναν οι εκλογές του συλλόγου μας. Ακολούθως συγκροτήθηκε σε σώμα το διοικητικό συμβούλιο με την παρακάτω σύνθεση.

Πρόεδρος: Γιάννης Παρηγόρης
 Γενικός γραμματέας: Δημήτριος Κατσουλάκος
 Ταμίας: Γεώργιος Σμυρνιός
 Μέλος: Κωνσταντίνα Χριστακάκου
 Μέλος: Δημήτριος Χριστοφιλάκος

Δραστηριότητες του συλλόγου μας που συνεχίζονται από πέρυσι:

- α. Χορευτικό τμήμα με έξι ομάδες και συνολικά ογδόντα παιδιά από το νηπιαγωγείο μέχρι και τη Β΄ γυμνασίου
- β. Θεατρικό τμήμα με είκοσι παιδιά σε συνεργασία με το τμήμα θεατρικών σπουδών του πανεπιστημίου Πελοποννήσου
- γ. Μουσικό τμήμα με είκοσι παιδιά και καθηγητή μουσικής τον κύριο Δημήτρη Πάντο
- δ. Τμήμα παιδικής χορωδίας

Δραστηριότητες που δημιουργήθηκαν φέτος:

- α. Χορωδία ενηλίκων. Ήδη συμπληρώνει ένα μήνα ζωής με καθηγητή τον κύριο Δημήτρη Πάντο.
- β. Χορευτικό ενηλίκων με γονείς, γιαγιάδες, παπούδες. Λειτουργεί ήδη ένα τμήμα και ετοιμάζεται άλλο ένα να συγκροτηθεί.

Χρίστου Β. Βλαχογιάννη
Ξεναγός

Αρχές Ιουλίου, δε θυμάμαι ποια μέρα, έπαιζα με τους φίλους μου στο Κοινοτικό στο Ξηροκάμπι. Ξαφνικά εμφανίστηκε ένα γκρι αυτοκίνητο. Ένας κύριος με ρώτησε αν ξέρω πού είναι το Ελληνικό Γεφύρι. Ναι, του είπα. Αμέσως ανέβηκα στο ποδήλατό μου και πήγα να του δείξω. Εκείνος ευχαριστήθηκε με την προθυμία μου και μου έδωσε τρία ευρώ. Αυτά είναι τα πρώτα χρήματα που έβγαλα στη ζωή μου και μάλιστα ως ξεναγός.

Σύμμικτα

Την Κυριακή 9 Οκτωβρίου η Ρασίνα έκανε την πρώτη της κατεβασιά. Είχαν προηγηθεί έντονες βροχοπτώσεις δύο ημερών. Η θερμοκρασία έπεσε αισθητά. Τη Δευτέρα 10 Οκτωβρίου φάνηκε στην κορυφή του Ταύγετου και το πρώτο χιόνι. Την επόμενη ημέρα το χιόνι έλιωσε και η Ρασίνα σταμάτησε να τρέχει. Ο υπόλοιπος Οκτώβριος και ο Νοέμβριος κύλησαν χωρίς βροχές. Του Αγίου Νικολάου το απόγευμα και τη επόμενη ημέρα έριξε αρκετό νερό. Στον Ταύγετο έπεσε αρκετό χιόνι. Στις 13 Δεκέμβρη έριξε κι άλλο λίγο χιόνι στο βουνό. Στις 18 Δεκέμβρη άρχισε να βρέχει και να ρίχνει χιόνι στο βουνό. Την επομένη (19 Δεκέμβρη) η Ρασίνα κατέβασε πολύ νερό.

Νίκος Π. Σταρόγιαννης

Κυκλοφορεί στην αγορά η πληροφορία ότι οι συμπατριώτες μας Ξηροκαμπίτες που ζουν στον Καναδά οργανώνουν αντάμωμα των ξενιτεμένων σε όλο τον κόσμο Ξηροκαμπιτών τον προσεχή Αύγουστο στις 17, 18 και 19 του μήνα. Θα τους περιμένουμε με το καλό και τους ευχαριστούμε για την πρωτοβουλία. Ελπίζουμε ότι θα υπάρχουν περισσότερες πληροφορίες στον διαδικτυακό τόπο <http://micro-kosmos.uoa.gr> (→ η Φάρις), ο οποίος θα ενεργοποιηθεί και θα περιλαμβάνει πολιτιστικές πληροφορίες και ειδήσεις για τον τόπο μας και στον οποίο ελπίζουμε σύντομα να ολοκληρωθεί η ανάρτηση όλων των τευχών του περιοδικού μας το Ξηροκάμπι / η Φάρις.

Γ.Θ.Κ.

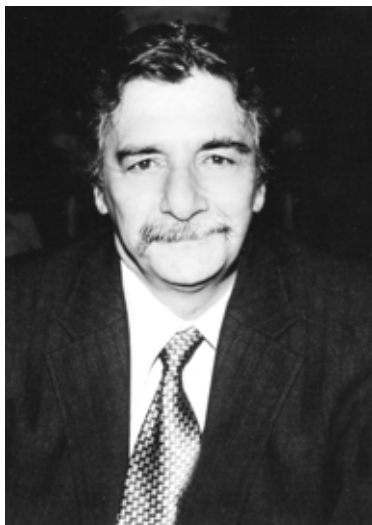
Της αγοράς

Ημέρες Χριστουγέννων στο Ξηροκάμπι πριν από δεκαπέντε και πλέον χρόνια. Ένα βράδυ ένας Ξηροκαμπίτης προσφέρθηκε να κεράσει ένα ποτό ένα φίλο του. Κάτσανε στο τραπέζι και ήρθε ο σερβιτόρος να πάρει την παραγγελία. Φέρε μας δύο ούισκι, του είπε. Εντάξει, μόνο που τελείωσαν τα φιστίκια, απάντησε ο σερβιτόρος. Και τότε ο Ξηροκαμπίτης σχολίασε: Και τι έχεις πια να μας φέρεις, αραποσίτι;

Δ.Θ.Κ.

Πένθη

Παναγιώτης Σ. Βορβής (1951-2011)

Αδελφέ μου, σύντροφε για μια ζωή της αδελφής μου της μικρής, σήμερα στο χωριό σου, στο χωριό που μεγαλώσαμε, η οικογένειά σου, τα αδέλφια σου, οι συγγενείς σου, οι φίλοι και συνάδελφοι και οι συγχωριανοί σου βρισκόμαστε δίπλα σου για να κηδεύσουμε το σώμα σου που δε γέρασε, να καταθέσουμε ένα δάκρυ για τον πρόωρο χαμό σου, να σε κετευοδώσουμε στο αιώνιο ταξίδι σου.

Η πορεία της ζωής σου, αδελφέ μου, είναι γνωστή σε όλους. Το πρώτο από τα τρία παιδιά του Σταύρου και της Δέσποινας Βορβή. Άριστος μαθητής, πέρασες στο Πολυτεχνείο στη σχολή τοπογράφων χωρίς φροντιστήρια. Ήσουν ιδεολόγος. Ονειρεύτηκες έναν κόσμο δίκαιο, χωρίς εκμετάλλευση, καιροσκοπισμό,

διαφθορά. Και σ' αυτές τις αρχές και τις αξίες έμεινες πιστός σε όλη σου τη ζωή. Εργάστηκες ως τοπογράφος μηχανικός στο Υπουργείο Δημοσίων έργων ενσυνείδητα μέχρι τη συνταξιοδότησή σου. Έκανες οικογένεια, την οποία υπηρέτησες πιστά χωρίς να σε αγγίξουν οι προκλήσεις της εποχής μας. Φιλότιμος και γενναιοδωρος, έδινες ακόμα και την ψυχή σου για τους άλλους.

Ιδιαίτερα κράτησες άσβεστη την αγάπη σου για το χωριό σου, για τον τόπο που σε γέννησε και σε μεγάλωσε, εσένα, τους γονείς σου και τους προγόνους σου, για τους συγχωριανούς σου, ανθρώπους δεμένους άρρηκτα με τα πατρογονικά τους σπίτια και χωράφια. Εδώ πετούσε η ψυχή σου, που οι νεότεροι ακόμη σέβονται, διατηρούν και προάγουν την κληρονομιά των πατέρων τους. Εδώ που οι άνθρωποι σέβονται τα ιερά και τα όσια, την εκκλησία και τα ξωκλήσια, τις γιορτές και τα πανηγύρια, το κοιμητήριο των νεκρών τους. Εδώ που ξέρουν να χαίρονται και να λυπούνται μαζί, να συσπειρώνονται στις χαρές και τις λύπες και να τις μοιράζονται. Αυτό το χωριό και τους ανθρώπους του από τότε που άνοιξες τα μάτια σου στον κόσμο μέχρι το θάνατό σου νοσταλγούσες. Και αυτός ο τόπος ακόμη και στην αρρώστια σου σε τραβούσε σαν μαγνήτης.

Όμως τη μοίρα σου την προκάλεσες, αδελφέ μου. Δεν τη λογάρισες, δεν τη φοβήθηκες. Κι αυτή ήταν άτεγκτη απέναντί σου. Το πένθος για την οικογένειά σου είναι βαρύ και το κενό δυσαναπλήρωτο.

Καλό ταξίδι, αδελφέ μου. Ήσουν γενναία ψυχή. Θα ζεις πάντα στις καρδιές των ανθρώπων που σε αγάπησαν.

Ευτυχία Λαμπριανάκου

Πένθη

Χρίστος Β. Γιαννόπουλος (1959-2011)

Κάποιοι άνθρωποι γεννήθηκαν για να έχουν ηγετικό ρόλο στα πράγματα. Έχουν αυτό το κάτι, το οποίο τους κάνει να ξεχωρίζουν. Έτσι και στο χωριό μου, την Ποταμιά, υπήρξε ένας άνθρωπος που έκανε τη διαφορά. Αυτός ήταν ο Χρίστος Γιαννόπουλος, γνωστός σε όλους μας ως Μακαρούνας.

Ο Χρίστος γεννήθηκε στις 17 Ιουλίου 1959 στην Ποταμιά. Ήτανε το πρώτο παιδί της οικογένειας του Βασίλη και της Ελένης Γιαννοπούλου, οι οποίοι στην πορεία έκαναν άλλα δυο παιδιά, τη Γιωργία και το Δημήτρη. Το κύριο επάγγελμα του Χρίστου ήταν οικοδόμος. Όμως, όπως όλοι στα χωριά, ασχολήθηκε και με την αγροτοκτηνοτροφία. Το 1986

παντρεύτηκε την Ευαγγελία Κριτσιμπλιού από τους Γοράνους. Μαζί της έκανε τέσσερα παιδιά, το Βασίλη, την Ελένη, το Νίκο και τον Τάκη.

Τα ενδιαφέροντα του Χρίστου ήτανε πολλά. Συμμετείχε σχεδόν σε όλες τις συλλογικές προσπάθειες του χωριού. Όμως οι μεγάλες αγάπες του ήτανε το ποδόσφαιρο και το κυνήγι. Πρέπει να τονίσουμε ότι την περίοδο 1994-1998 υπήρξε ο τελευταίος πρόεδρος της κοινότητας της Ποταμιάς.

Ο Χρίστος έφυγε στις 10 Νοεμβρίου 2011, νικημένος από τον καρκίνο, σε ηλικία μόλις 52 χρονών. Στην κηδεία του πλήθος κόσμου έδωσε το «παρών» σε μια μέρα πολύ άσχημη για το χωριό. Ζούμε σε μια εποχή δύσκολη, μια εποχή που έχουμε ανάγκη ο ένας τον άλλον. Έχουμε ανάγκη από ανθρώπους αισιόδοξους και δυνατούς. Ένας τέτοιος ήτανε ο Χρίστος. Όσοι τον γνώριζαν καταλαβαίνουνε τι εννοώ. Γι' αυτό το λόγο το κενό του είναι δυσαναπλήρωτο.

Ποταμίτης

Τα νέα μας

Ξηροκάμπι

Γεννήσεις: Το ζεύγος Ηλίας Χριστόπουλος του Βασιλείου και Στέλλα Μαρκάκη απέκτησε αγόρι. Το ζεύγος Ηλίας Σταρόγιαννης του Πανάγου και Άννα Μπλαντένοβιτς απέκτησε αγόρι.

Γάμοι: Η Αθανασία Νταλιάνη παντρεύτηκε το Νικόλαο Μανδραπήλια του Κωνσταντίνου. Η Μαργαρίτα Κρίγκα του Παναγιώτη παντρεύτηκε τον Παναγιώτη Ζαχαράκη του Γεωργίου. Η Αγγελική Καλογερά του Κωνσταντίνου παντρεύτηκε τον Πραξιτέλη Νικολόπουλο του Νικολάου.

Θάνατοι: Απεβίωσαν οι: Αγγελική Δουκόγιαννη χήρα Παναγιώτη ετών 92, Παναγιώτης Διαμαντάκος του Κλεομένους ετών 71, Γεώργιος Μανδραπήλιας του Θεοδώρου ετών 58, Γεώργιος Καππάκος του Παναγιώτη ετών 80, Παναγιώτα

Δημητράκου του Δημητρίου ετών 61, Ελισάβετ Αντωνούλη σύζυγος Ιωάννη Σταθάκου ετών 58, Δημήτριος Νικολακάκος του Αχιλλέως ετών 98, Λεωνίδας Τεκόςσης του Ηλία ετών 71, Παναγιώτης Κουντούρης του Δημητρίου ετών 99, Νικόλαος Γεωργόπουλος του Λεωνίδα ετών 60.

Παλιοπαναγιά

Θάνατοι: Απεβίωσαν οι: Ερεσίκλεια Ρουμελιώτη χήρα Δημητρίου ετών 89, Καλλιρρόη Πυρνοκόκη του Χρήστου ετών 73, Γεώργιος-Πέτρος Φουντούκης του Χρήστου ετών 57, Σταυρούλα Παπαδάκου του Παναγιώτη ετών 87.

Ανώγεια

Γάμοι: Η Δέσποινα Τζανέτου του Κωνσταντίνου παντρεύτηκε τον Αθανάσιο Παινέση του Αναστασίου.

Θάνατοι: Απεβίωσαν οι: Νίκη Μανούσου του Κωνσταντίνου ετών 78, Κωνσταντίνος Καστρός του Παναγιώτη ετών 49.

Τραπεζοντή

Γάμοι: Η Παναγιώτα Κρομμύδα του Ευστρατίου παντρεύτηκε το Γεώργιο Πασωμένο του Ευαγγέλου.

Καμίνια

Θάνατοι: Απεβίωσαν οι: Παναγιώτης Βορβής του Σταύρου ετών 60, Σταματίνα Σούκου χήρα Ανδρέα ετών 82, Δέσποινα Ρουσσάκου του Γεωργίου ετών 85, Αντώνης Σταρόγιαννης του Γεωργίου ετών

64, Μαργαρίτα Βουδριά του
Ευαγγέλου ετών 91 (μοναχή,
Ζερμπίτσα).

Ποταμιά

Γάμοι: Η Μαρία Λιακάκου του
Γεωργίου παντρεύτηκε τον Ιορδάνη
Ιατρίδη του Κωνσταντίνου. Η Σοφία
Περιβολάρη του Αντωνίου
παντρεύτηκε τον Ανδρέα
Λαμπρινάκο του Γεωργίου.

Θάνατοι: Απεβίωσε ο Χρήστος
Γιαννόπουλος του Βασιλείου ετών
52.

Γοράνοι

Γάμοι: Η Ελένη Δούκα του Οδυσσέα
παντρεύτηκε το Σωτήριο Κριτσιμπλιό
του Βασιλείου.

Θάνατοι: Απεβίωσαν οι:
Κωνσταντίνος Διαμαντάκος του
Προκοπίου ετών 70, Πολυξένη
Δούκα χήρα Γεωργίου ετών 86,
Μιχαήλ Λαμπρινός του Γεωργίου
ετών 94, Τζαννέτος Ζερβούλιας του
Δημητρίου ετών 81.

Άρνα

Γεννήσεις: Το ζεύγος Λεωνίδας
Ζαραμπούκας του Βασιλείου και
Κατερίνα Διακουμοπούλου του
Δημητρίου απέκτησε κορίτσι.

Θάνατοι: Απεβίωσε η Όλγα Δούκα
χήρα Γεωργίου ετών 99.

Βιβή Ξ. Κωτσιοτοπούλου

